

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

**Důsledky zveřejnění archivů Státní bezpečnosti pro bývalé
agenty a sledované občany**

Denisa Bernardová

Bakalářská práce

2009

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra věd o výchově
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Denisa BERNARDOVÁ**

Studijní program: **B6107 Humanitní studia**

Studijní obor: **Humanitní studia**

Název tématu: **Důsledky zveřejnění archivů Státní bezpečnosti pro bývalé
agenty a sledované občany**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Úvod
2. Sledovací praktiky agentů Státní bezpečnosti
3. Zveřejňování dokumentů týkajících se sledování občanů StB
4. Reflexe občanů sledovaných StB
 - 4.1 Publikace, články, statě
 - 4.2 Řízené rozhovory
5. Reflexe bývalých agentů a spolupracovníků StB
 - 5.1 Publikace, články, statě
 - 5.2 Řízené rozhovory
6. Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Zákon č. 107/2002 Sb., o zpřístupnění svazků vzniklých činnostmi bývalé Státní bezpečnosti

Evidenční záznamy Hlavní správy vojenské kontrarozvědky, odboru vnitřní ochrany SNV MS ČSR, kontrarozvědných a rozvědných útvarů Státní bezpečnosti

Benda, P. Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2003. ISBN 80-86621-04-9

Churáň, M. Encyklopedie špionáže: ze zákulisí tajných služeb, zejména Státní bezpečnost. Praha : Libri, 2000. ISBN 80-7277-020-9

Kaplan, K. StB o sobě. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2002. ISBN 80-902885-9-6

Cibulka, P. Cibulkovy seznamy spolupracovníků StB. Olomouc : Votobia, 1999. ISBN 80-7198-391-8

Vedoucí bakalářské práce:

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
Katedra věd o výchově

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2008**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2009**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 21. března 2009

Denisa Bernardová

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé bakalářské práce prof. PhDr. Karlu Rýdlovi, CSc. za odborné vedení práce, cenné připomínky a především věnovaný čas.

Anotace

Práce je rozdělena na tři základní části. První z nich se zabývá legislativní úpravou zpřístupnění dokumentů vzniklých činnostmi bývalé Státní bezpečnosti. Jsou zde objasněny základní pojmy a celý postup, kterým musí projít každý, kdo žádá o zpřístupnění určitého dokumentu. Druhá část se týká rozdělení agenturní sítě od roku 1945 do roku 1989. Hrubě vykreslen je i způsob práce s agenturou. Poslední část je věnována analýze vyšlých publikací po Sametové revoluci v roce 1989. Výzkum je zaměřen na monografie a sborníky, které jsou spojené se sledovanými osobami a objekty a s bývalými spolupracovníky Státní bezpečnosti.

Klíčová slova

Státní bezpečnost — tajní spolupracovníci — komunismus — zpřístupnění archivů

Title

Effects of publication of StB's files for former agents and watched people

Annotation

This project is divided to three main fractions. The first one is concerned in legislative form of publication of documents of former Státní bezpečnost. There are clarified the elementary constructs and a whole process which is needed for demand and publication of documents. The second fraction is related to dividing of agency from 1945 to 1989. There are also the ways of working with agency. The last section is interested in analysis of publications which were published after Velvet revolution in 1989. Research is aimed at monographs and proceedings which bear on watched persons and objects and former agents of Státní bezpečnost.

Keywords

Státní bezpečnost — secret agents — communism — publication of archives

Obsah

ÚVOD.....	10
1 ZPŘÍSTUPNĚNÍ DOKUMENTŮ TÝKAJÍCÍCH SE SLEDOVÁNÍ OBČANŮ STÁTNÍ BEZPEČNOSTÍ.....	11
1.1 Legislativní úprava.....	11
1.1.1 Zpřístupnění dle zákona č. 140/1996 Sb., o zpřístupnění svazků vzniklých činností bývalé Státní bezpečnosti, ve znění pozdějších předpisů... 11	
1.1.1.1 Základní pojmy.....	11
1.1.1.2 Žádost o zpřístupnění dokumentů.....	13
1.1.1.3 Vyřízení žádosti.....	14
1.1.1.4 Zpřístupnění dokumentů.....	14
1.1.2 Zpřístupnění dle zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů.....	15
2 AGENTURNÍ SÍŤ.....	17
2.1 Rozdělení spolupracovníků.....	17
2.1.1 Počátky agenturní sítě po 2. světové válce.....	17
2.1.2 Rozdělení spolupracovníků po roce 1946.....	18
2.1.3 Rozdělení spolupracovníků po roce 1948.....	20
2.1.4 Rozdělení spolupracovníků po roce 1950.....	23
2.1.5 Rozdělení spolupracovníků po roce 1954.....	24
2.1.6 Rozdělení spolupracovníků po roce 1962.....	25
2.1.7 Rozdělení spolupracovníků po roce 1972.....	28
2.1.8 Rozdělení spolupracovníků po roce 1978.....	31
2.1.9 Rozdělení spolupracovníků po roce 1989.....	32
2.2 Počty spolupracovníků.....	32
2.3 Způsob práce s agenturou.....	34
3 VYŠLÉ PUBLIKACE.....	44
3.1 Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu.....	44
3.1.1 Z edice Svědectví.....	45
3.1.2 Z edice Securitas imperii.....	46

3.1.3 Z edice SEŠITY.....	48
3.2 Sborník Archivu bezpečnostních složek.....	49
3.3 Další publikace zabývající se agenturní sítí Státní bezpečnosti, sledovanými objekty či akcemi Státní bezpečnosti, při nichž bylo využito tajných spolupracovníků.....	50
3.4 Noviny.....	54
ZÁVĚR.....	55
PŘÍLOHY.....	57
Seznam příloh.....	57
Příloha č. 1 — Adresy, na nichž lze podat žádost.....	58
Příloha č. 2 — Žádost o zpřístupnění svazků vzniklých činnostmi bývalé StB vedených na žadatele.....	59
Příloha č. 3 — Žádost o sdělení údajů a zpřístupnění materiálů StB (§ 5 zákona č. 107/2002 Sb.).....	60
Příloha č. 4 — Místa, kde se dokumenty zpřístupňují.....	61
Příloha č. 5 — Bibliografické citace.....	63
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	66

ÚVOD

Téma archivů bývalé Státní bezpečnosti je stále aktuální. Ačkoliv letos oslavíme 20. výročí Sametové revoluce, neustále ještě čas od času nacházíme kostlivce ve skříni v podobě bývalých tajných spolupracovníků Státní bezpečnosti. Zejména určité druhy médií veřejnosti s oblibou předkládají různé (často nezcela důvěryhodné) informace ohledně spolupráce s tajnou policií, které se týkají hlavně známých osobností (politici, herci, zpěváci apod.). Z poslední doby můžeme jmenovat např. nařčení ze spolupráce se Státní bezpečností spisovatele Milana Kundery.

Ovšem zájem o zpřístupnění dokumentů, které vznikly činností Státní bezpečnosti, nemají pouze média apod. Značný ohlas sklidil už v roce 1996 zákon, který zpřístupnil určité druhy svazky. Mezi veřejností se našlo velké množství lidí, kteří o zpřístupnění projevíli zájem. Díky dalším upravujícím předpisům a novým zákonům se stalo zpřístupnění dokumentů bývalé Státní bezpečnosti jednodušší. Žadatelé často nevědí, kde a jak o dokumenty zažádat, a proto jednu část mé bakalářské práce věnuji vyjasnění jakým způsobem, na kterých místech a dle kterých legislativních úprav žádat o zpřístupnění všech druhů svazků atd.

K bližšímu pochopení celé problematiky bude třeba ujasnit si, kdo byl agentem, kdo informátorem, co byla rezidentura či k čemu sloužil konspirační byt. Za povšimnutí stojí i rozsah agenturní sítě. Vzhledem k tomu, že dosud je spolupráce s tajnými spolupracovníky často zahalena tajemstvím či je někdy i zkršlována, věnuji jednu kapitolu také nastínění způsobu práce s agenturou.

Výzkumnou část jsem se rozhodla věnovat analýze publikací, které vyšly již bez cenzury po roce 1989. Bude jistě zajímavé porovnat, kolik monografií či článků a studií ve sbornících se věnuje straně pronásledovaných a kolik naopak straně pronásledovatelů. Tento průřez českou popř. československou literaturou zrealizuji pomocí knihovních fondů ve velkých městských a univerzitních knihovnách. Cílem není vypsát naprosto všechny publikace, ale spíše najít ústřední tituly, které se věnují dané problematice.

1 ZPŘÍSTUPNĚNÍ DOKUMENTŮ TÝKAJÍCÍCH SE SLEDOVÁNÍ OBČANŮ STÁTNÍ BEZPEČNOSTÍ

1.1 Legislativní úprava

Zpřístupnění svazků vzniklých činností bývalé Státní bezpečnosti bylo poprvé zákonem upraveno roku 1996, kdy prvního prosince vstoupil do platnosti zákon č. 140/1996 Sb., o zpřístupnění svazků vzniklých činností bývalé Státní bezpečnosti. Roku 2002 byl novelizován zákonem č. 107/2002 Sb. Zpřístupňování dokumentů je upraveno také v zákoně č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě.

1.1.1 Zpřístupnění dle zákona č. 140/1996 Sb., o zpřístupnění svazků vzniklých činností bývalé Státní bezpečnosti, ve znění pozdějších předpisů

1.1.1.1 Základní pojmy

Zákon č. 140/1996 Sb., o zpřístupnění svazků vzniklých činností bývalé Státní bezpečnosti, ve znění pozdějších předpisů stanovuje způsob zpřístupnění a zveřejnění daných dokumentů a dalších údajů. Upravuje také působnost správních úřadů v procesech zpřístupnění.

Účelem zákona je dle § 1 „(...) *co nejširší odhalení praxe komunistického režimu při potlačování politických práv a svobod vykonávané prostřednictvím tajných represivních složek totalitního státu.*“¹ Pronásledované osoby mají možnost shlédnout dokumenty o jejich sledování. Pokud chtějí, mohou o jeho

¹ § 1 zákona č. 140/1996 Sb., o zpřístupnění svazků vzniklých činností bývalé Státní bezpečnosti, s. 1464 v č. 41/1996 Sbírky zákonů.

vykonavatelích získané údaje zveřejnit včetně jejich dalších činností. Předmětem zákona jsou dochované či rekonstruované dokumenty vzniklé činností bezpečnostních složek, které vznikly v období od 25. února 1948 do 15. února 1990.

Abychom správně pochopili výše uvedené zákony, je třeba si vymezit význam některých základních pojmů. Osoba evidovaná jako spolupracovník bezpečnostní složky byla evidována v kategoriích rezident, agent, informátor, držitel propůjčeného anebo konspiračního bytu. Ze zákona jsou tedy vyjmuti důvěrníci a kandidáti tajné spolupráce.

Dokumentem rozumíme veškeré druhy svazků, podsvazků, informačních výstupů ze svazků, záznamů, personálních spisů a osobních evidenčních karet. Tyto dokumenty musí být evidované v dobových spisových nebo archivních registrech. Nestanovuje-li zákon jinak, jsou ze zpřístupnění vyňaty dokumenty, jejichž zpřístupnění by mohlo poškodit bezpečnostní zájmy České republiky, její zájmy v mezinárodních stycích či by mohlo vést k ohrožení života.

Svazek je samostatný dokumentační soubor založený a vedený bezpečnostními složkami. Byl evidovaný v evidenčních pomůckách statisticko-evidenčního odboru Federálního ministerstva vnitra, správy bezpečnostních složek, dále v evidenčních nebo archivních pomůckách archivu Ministerstva vnitra, statisticko-evidenčních odděleních krajských správ Sboru národní bezpečnosti anebo jejich předchůdců. Svazky dělíme na osobní a s osobními údaji. Osobní svazek je vedený o konkrétní fyzické osobě, která byla zařazena do příslušné evidence osob. Oproti tomu svazek s osobními údaji byl veden o konkrétních objektech, jakými byly instituce nebo seskupení osob. Obsahuje údaje o konkrétních fyzických osobách. Patří sem zejména objektové svazky.

Záznam zachycuje výsledky sledování Státní bezpečností či nasazení prostředků zpravodajské techniky. Personální, tzv. kádrový, spis příslušníka bezpečnostní složky vedl služební orgán a obsahoval informace o vzniku, průběhu a skončení služebního poměru daného příslušníka. Výpis z kádrového spisu je označen jako osobní evidenční karta příslušníka.

Do bezpečnostních složek zahrnujeme Státní bezpečnost, Hlavní správu vojenské kontrarozvědky Sboru národní bezpečnosti, zpravodajskou správu Hlavní správy Pohraniční stráže a ochrany státních hranic, odbor vnitřní ochrany Sboru nápravné výchovy a předchůdce těchto složek v době od 25. února 1948 do 15. února 1990.

1.1.1.2 Žádost o zpřístupnění dokumentů

Chcete-li zpřístupnit některé z uvedených dokumentů, můžete o ně požádat na základě zákona č. 140/1996 Sb., o zpřístupnění svazků vzniklých činnostmi bývalé Státní bezpečnosti, ve znění pozdějších předpisů, nebo na základě zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě. Je lepší podat žádost na základě druhého uvedeného zákona, protože jde o jednodušší proceduru jak pro žadatele, tak pro Ministerstvo vnitra.

Žádáte-li o zpřístupnění dokumentů dle zákona č. 140/1996 Sb., o zpřístupnění svazků vzniklých činnostmi bývalé Státní bezpečnosti, ve znění pozdějších předpisů, musíte podat žádost na Ministerstvo vnitra buď písemně, nebo osobně.²

Povinné náležitosti žádosti jsou jméno, příjmení, rodné číslo či datum narození a adresa žadatele. Každá žádost musí být opatřena úředně ověřeným podpisem žadatele. Je jednodušší, pokud si podáte žádost osobně, jelikož při osobním podání stačí, když prokážete svou totožnost. Žádost si může podat pouze fyzická osoba starší 18 let, která je občanem České republiky a která není ve výkonu trestu ani vazby (respektive pouze takovéto osobě Ministerstvo vnitra dokumenty zpřístupní). Dále se požadované údaje o žadateli liší podle požadovaných dokumentů k zpřístupnění.

Chcete-li se dozvědět, zda je o Vás v zachovaných informačních systémech svazků evidován osobní svazek nebo svazek s osobními údaji, příp. je-li zachován, musíte zažádat podle § 4 odst. 1 daného zákona. Musíte navíc uvést své státní občanství (včetně všech předchozích), změnu svého příjmení, místo narození

² Adresy jsou uvedeny v příloze č. 1

a trvalý pobyt na území České republiky (včetně názvů krajů, kde jste měl předchozí trvalé pobyty).³

Zajímáte-li se o to, zda Vámi uvedená osoba je evidovaná jako spolupracovník Státní bezpečnosti a pokud ano, zda se její svazek zachoval, je třeba uvést název instituce nebo organizované skupiny osob, k níž se objektový svazek vztahuje. Je také možné uvést příjmení (popř. jméno), včetně dalších identifikačních znaků osoby, na kterou je dotazováno.⁴

Pokud chcete zpřístupnit kopie zachovaného personálního spisu nebo osobní evidenční karty příslušníka Státní bezpečnosti, je třeba v žádosti uvést označení tohoto spisu, pod kterým je uveden v seznamu zveřejněném Ministerstvem vnitra. Seznam personálních spisů příslušníku bezpečnostních složek, které jsou zpřístupněny, jsou průběžně vydávány vytištěné a na elektronických médiích.

1.1.1.3 Vyřízení žádosti

V případě, že jste uvedli všechny potřebné náležitosti, Ministerstvo vnitra vás písemně vyrozumí ve lhůtě do 90 dnů. Pokud jsou v žádosti nějaké nedostatky, Ministerstvo vnitra vás s nimi bezodkladně písemně seznámí.

Když obdržíte písemnou odpověď, dozvíte se, zda je o vás v zachovaných systémech svazků evidován osobní svazek (popř. svazek s osobními údaji) či zda v žádosti uvedená osoba je evidovaná jako spolupracovník Státní bezpečnosti. V případech, kdy je sdělení pozitivní, je uvedeno také to, zda se svazky zachovaly.

1.1.1.4 Zpřístupnění dokumentů

Oprávněný žadatel (ten, kterému byla žádost potvrzena) se se zpřístupněnými dokumenty má možnost seznámit na místě, které mu bylo sděleno Ministerstvem vnitra.⁵

³ Příloha č. 2

⁴ Příloha č. 3

⁵ Příloha č. 4

V kopii zpřístupněných dokumentů jsou znečitelněny některé údaje, aby nedocházelo k porušení ochrany osobních údajů. Jedná se o datum narození a bydliště dalších osob. Utajeny musí zůstat i informace týkající se jejich soukromého a rodinného života, trestné činnosti, zdravotních a majetkových poměrů.

Jestliže se osoba, k níž je evidován svazek, písemně vyjádří k obsahu svazku nebo k faktu registrace v evidenci v informačních systémech svazků bezpečnostních složek, Ministerstvo vnitra povinně zařadí toto vyjádření k danému dokumentu. Tato nová součást se stává nedílnou a je oprávněným žadatelům zpřístupňována spolu s ostatními dokumenty a záznamy o evidenci.

O sdělení pravého jména osoby, která je ve zpřístupněném dokumentu vedena po krycím (nepravém) jménem, může oprávněný žadatel požádat Ministerstvo vnitra. V případě, že je ztotožnění jmen možné, je žadateli jméno na místě okamžitě sděleno.

Získat kopii celého dokumentu či vybrané části můžeme také na základě žádosti na Ministerstvu vnitra. Každá strana kopie musí být označena razítkem. Převzetí kopie musíme stvrdit podpisem. Správní poplatek za vydání kopie podléhá zákonu č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů. Vyšší poplatku nalezneme v příloze zákona Sazebník správních poplatků část 1 položka 3 písm. c). V současnosti zaplatíme 5 Kč za každou započatou stranu.⁶

1.1.2 Zpřístupnění dle zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů

Přijetí zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů v roce 2004 a jeho nabytí účinnosti 1. ledna 2005 způsobilo malou revoluci ve zpřístupňování svazků vzniklých činností Státní bezpečnosti. Jednou z nejdůležitějších změn je možnost k nahlížení i do dokumentů mladších 30 let. Na dokumenty se také nevztahuje § 37 čl. 2, tudíž do dokumentů

⁶ Položka 3 Sazebníku správních poplatků, který je přílohou zákona 634/2004 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů.

vztahujících se k žijící fyzické osobě, které obsahují citlivá osobní data, můžeme nahlédnout i bez souhlasu dotčené osoby.

Podle zákona o archivnictví je také mnohem jednodušší žádat o zpřístupnění dokumentů. Podat žádost si může každý. Na rozdíl od zákona o zpřístupnění svazků vzniklých činnostmi bývalé Státní bezpečnosti (ve znění pozdějších předpisů) nemusí být žadatel ani plnoletým občanem České republiky, ani nevadí, pokud je ve výkonu trestu odnětí svobody či ve výkonu vazby.

Oproti zákonu č. 140/1996 Sb. jsou zpřístupněné dokumenty neanonymizované. Lze také nahlížet do dokumentů, které byly předchozími právními úpravami vyloučeny. Jedná se např. o svazky týkající se důvěníků a kandidátů tajné spolupráce nebo svazky tzv. kontrarozvědného rozpracování (materiály sledovaných osob).

U dokumentů zpřístupňovaných podle zákona o archivnictví existuje výjimka. Dokumenty mladší 30 let, které již byly před rokem 2005 zpřístupněny podle zákona o zpřístupnění svazků vzniklých činnostmi bývalé Státní bezpečnosti, lze zpřístupnit jen oprávněným žadatelům a v anonymizované podobě.

V žádosti podle zákona č. 499/2004 Sb. stačí, když uvedete své jméno, příjmení a kontakt na sebe. Ohledně osob, jejichž materiály chcete zpřístupnit, je třeba uvést jména a příjmení, všechna předchozí příjmení, datum a místo narození apod.

Žádost lze podat písemně, osobně nebo elektronicky. Adresy pro písemné a osobní podání jsou stejné jako při podávání žádosti dle druhého zákona. Pro elektronické podání platí adresa asu@mvcz.cz. Lhůty pro vyřízení žádostí nejsou stanoveny, žádosti jsou však vyřizovány průběžně a žadatelé vyrozuměni v co nejkratší době.

2 AGENTURNÍ SÍŤ

2.1 Rozdělení spolupracovníků

Charakteristikou jednotlivých druhů tajných spolupracovníků a vymezením jejich činnosti se zabývaly směrnice pro agenturně operativní práci. Obsahovaly dále informace o tom, jak jednotlivé spolupracovníky vyhledávat, prověřovat, vázat a jak s nimi probíhal styk. Směrnice určovaly i odměny, které spolupracovníkům náležely a za jakých okolností je dostávali. Nedílnou součástí byla i část, zabývající se přerušáním kontaktů s agenturou.

Směrnice byly v průběhu komunistické éry mnohokrát aktualizovány, pozměňovány a doplňovány. Hlavní dokumenty pro agenturně operativní práci pochází z let 1948, 1954, 1962, 1972 a 1978.

2.1.1 Počátky agenturní sítě po 2. světové válce

Kořeny agenturně operativní práce nalezneme ve Směrnici pro práci orgánů Obranného zpravodajství v souvislosti s činností namířenou proti nepřátelskému zpravodajství. Byla součástí Směrnice pro práci Obranného zpravodajství ze dne 16. června 1945.

Doporučovaným spolupracovníkem byl zvláštní druh agenta - tzv. agent resident. „*Je to agent, který udržuje styk (poměr) s více jinými agenty, kteří svoje úkoly dostávají a svá hlášení předávají přímo tomuto. Tento resident potom všechny úkoly dostává od jednoho našeho oficiálního pracovníka, kterému potom předává hlášení všech agentů s kterými on spolupracuje.*“⁷

Dalším zvláštním druhem agenta byl agent-provokatér. Vyprovokovával a zároveň usvědčoval nepřátelské zpravodajské agenty a jiné osoby, které byly škodlivé či nepohodlné. Všichni spolupracovníci museli být pečlivě vedeni

⁷ Hanzlík 2003; s. 297

v evidenci a také se uschovaly jejich registrační materiály, včetně dalších dokumentů.

2.1.2 Rozdělení spolupracovníků po roce 1946

Prvním známým rozsáhlejším dokumentem, který se zabýval problematikou agenturně operativní práce, byla Zatímní směrnice pro činnost oblastních zpravodajských odboček a poboček. Tato směrnice vznikla v lednu roku 1946. Vydala ji Hlavní správa Obranného zpravodajství, která měla zájem o vytvoření rozsáhlé agenturní sítě, aby mohla kontrolovat veškeré dění ve společnosti.

Spolupracovníci byli souhrnně definováni jako vědomí pomocníci zpravodajství. Směrnice výslovně uvádí, že tajní spolupracovníci nebyli zaměstnanci operativních složek a zpravodajským orgánům pomáhali z nejrůznějších pohnutek - z ideologických, materiálních, ze strachu apod. Osoby, které poskytovaly informace nevědomě, se mezi agenturu nezařazovaly. Výhodou těchto spolupracovníků bylo, že mohli pracovat, aniž by okolí o jejich činnosti vědělo. Zatímní směrnice z roku 1946 vůbec poprvé rozdělila agenturní spolupracovníky na:

- a) informátory,
- b) důvěrníky,
- c) agenty.

Informátoři, důvěrníci i agenti patřili k hlavním zdrojům zpráv obranného zpravodajství (dalšími zdroji byly např. tisk, pozorování, naslouchání, zběhové...). Příležitostní či trvalí informátoři poskytovali Státní bezpečnosti nepravidelně informace o různých osobách, věcech, podezřelých činnostech atp. Informátoři museli být seriózní a dobře znalí sledované věci. *„To, co chce zpravodajský orgán dovědět, musí obratně zastříť a rozmluvu řídit tak, aby hlavním předmětem hovoru bylo něco jiného a pouze vedlejšími, vhodně volenými otázkami se dověděl to, co ho zajímá.“*⁸

⁸ Hanzlík 2003; s. 310

Spolehlivý stálý informátor, kterému se plně důvěřovalo, byl označován jako důvěrník. Důvěrníci pracovali zejména z ideologických důvodů. Museli být národně, státně a politicky zcela spolehliví.

Agent byl pověřen obtížnějšími úkoly. Za poskytnutí informací získával určité výhody. Mezi tyto výhody patřily nejen určité úlevy, ale i peněžité odměny. Někteří agenti však nespolupracovali ani z ideologických, ani ze zjištěných důvodů, nýbrž ze strachu. K agentům patřily i osoby, které byly vysílány za hranice. Charakteristika agenta byla ve směrnici velmi podrobná. *„Agent musí být inteligentní, bystrý, odvážný, nebojácný, rozvážný, chladnokrevný, rychlý v rozhodování, spolehlivý, musí znáti cizí řeči, jimiž se mluví na území, ve kterém pracuje a poměry v tomto kraji, musí míti určité vojenské vědomosti, jakož i zpravodajské školení o organizaci a způsobu práce cizí výzvědné služby.“*⁹

Zvláštními typy agentů byli tzv. dvojíti agenti neboli dubleři. Jednalo se o spolupracovníky, kteří již pracovali i pro cizí zpravodajské orgány. Agenti se podle Vojenského obranného zpravodajství dělili na:

- a) agenty residenty,
- b) agenty chodce,
- c) agenty tupaře,
- d) agenty provokatéry.

Agent resident musel mít trvalé bydliště v určitém místě, kde zároveň i pracoval. Byl tak dobře maskován během své zpravodajské činnosti. O jeho spolehlivosti nesmělo být žádných pochyb, protože mu byly svěřovány ty nejdůležitější úkoly. Agent resident ovšem nemusel nutně informace vyhledávat, ale mohl být pouze jejich sběratelem v určitém jemu svěřeném prostoru a zároveň poslem rozkazů pro další tajné spolupracovníky.

Agent chodec vyhledával zprávy nebo zprostředkoval spojení mezi agentem residentem a jeho vysilatelem.

Agent tupař vyhledával osoby, které by byly vhodné pro agenturní služby. Základním požadavkem na tohoto agenta byl široký rozsah styku s lidmi. Nejčastěji jsme mezi nimi mohli najít hostinské, obchodní cestující, číšníky apod. Když agent

⁹ Hanzlík 2003; s. 311

typář narazil na osobu, která by se hodila pro zpravodajskou činnost, upozornil na ni zpravodajský orgán. Další prověření této osoby a případnou spolupráci již zajišťoval orgán samotný.

Agent provokatér pomáhal usvědčovat nepřátelské osoby pomocí provokací. Jednalo se o osoby nepohodlné a škodlivé, které bylo třeba odstranit a k nimž často patřili i agenti z cizích zpravodajských služeb.

2.1.3 Rozdělení spolupracovníků po roce 1948

Během roku 1948 došlo dokonce dvakrát k zásadním změnám jak v názvosloví spolupracovníků, tak ve vymezení jejich činnosti a v podmínkách vázání. Vzhledem k novým prioritám Státní bezpečnosti po únoru 1948 bylo potřeba zásadně přehodnotit způsob práce s agenturní sítí. V dubnu byly všechny útvary obeslány pomůckou O názvech zpravodajských spolupracovníků. Tuto pomůcku vytvořil mjr. Bedřich Pokorný, přednosta skupiny III/A Ministerstva vnitra.

Úkolem zaměstnanců bylo pomůcku prostudovat a do 10. dubna 1948 spálit. Cílem Pokorného bylo vytvořit bezchybnou evidenci agenturní sítě. Agenturní síť označovala souhrnný název pro všechny druhy agenturních spolupracovníků. Vedení Státní bezpečnosti se snažilo používat pojmenování spolupracovník, protože označení agent v sobě v tomto období neslo určitý hanlivý podtext.

Spolupracovníci byli podle úrovně vázanosti a spolehlivosti rozděleni na 3 hlavní kategorie:

- a) důvěrníci a jiní prvotřídní agenti,
- b) důvěrníci - kandidáti a jiní agenti - kandidáti,
- c) stálí informátoři.

Důvěrník byl nejvyšší typ agenturního spolupracovníka. Byl vědomým, písemně nebo ústně zavázaným, stálým a spolehlivým spolupracovníkem. Pracoval z vnitřního přesvědčení v nepřátelském prostředí. Za svou činnost mohl získávat materiální odměny. V evidenci byli důvěrníci označováni písmenem A. První písmeno v abecedě vyjadřovalo, že se jedná o nejspolehlivějšího spolupracovníka.

Pokud si bezpečnostní orgán nebyl důvěrníkem zcela jistý, pochyboval o jeho spolehlivosti či důvěrník nebyl zcela osvědčen, byl označen jako důvěrník - kandidát. V evidenci byl značen AK.

U důvěrníka i důvěrníka - kandidáta se předpokládalo, že jednají zejména z vnitřních pohnutek. Pokud toto přesvědčení převážily materiální pohnutky, byli tito spolupracovníci označováni jako agent, resp. agent - kandidát. Agent byl veden pod značkou AP. Písmeno P znamenalo, že se jedná o profesionála, prospěcháře, pracujícího z materiálních důvodů. Stejně tak tomu bylo i u označení AKP pro agenta - kandidáta.

Spolupracovník, který nebyl žádnou formou vázán, avšak pravidelně poskytoval pravdivé zprávy, se nazýval stálý informátor. Označením SI byl odlišován od ostatních agenturních spolupracovníků, kteří byli vázáni agenturním slibem. Pokud informátor dodával informace nevědomě, byl pojmenován pravidelným informátorem. Značka SIP analogicky znamenala, že informátor nepracuje z vnitřních pohnutek, ale ze zjištěných důvodů, případně ze strachu.

O celé agenturní síti byla vedena podrobná evidence - tzv. agenturní karty. Veškeré poskytnuté zprávy byly archivovány v agenturních „fasciklech“. Podrobná jednotlivá členění spolupracovníků vypovídala o stupni vázanosti a spolehlivosti. Za nejspolehlivější byli pokládáni důvěrníci. Spolupracovníci mohli být přeřazováni z jedné kategorie do druhé. Orgány Státní bezpečnosti se snažily své spolupracovníky vychovávat tak, aby postupovali pouze do vyšších kategorií. Během schůzek na ně působily a snažily se zejména o ideologickou výchovu.

Mimo agenturní evidenci existovala ještě jedna neméně důležitá kategorie. Jednalo se o příležitostné a nevázané spolupracovníky. Také oni byli evidováni, ovšem pouze v pomocné evidenci. Členění této kategorie obsahovalo poradce a příležitostné a náhodné informátory. Poradce vědomě a rád poskytoval informace, o které byl požádán. Evidoval se pod značkou D. Příležitostní a náhodní informátoři nebyli ve stálém důvěrném vztahu a zprávy poskytovali vědomě i nevědomě.

K směrnici byl přidán ještě dodatek o speciální podkategorii důvěrníka. Značena byla zkratkou AA. Tento spolupracovník mohl se souhlasem vedení

sektoru A samostatně pracovat s dalšími spolupracovníky agenturní sítě. Důvěrník byl tedy pokládán za samostatný řídicí orgán. Říkalo se mu také „šéfagent“.

Další směrnicí vydanou v roce 1948 byla Pomůcka administrativně - operační pro krajská velitelství Státní bezpečnosti. Pozměňovala rozdělení spolupracovníků. Změny se opět netýkaly jen jejich označení, ale i náplně práce a způsobu vázání. Členění spolupracovníků zahrnovalo:

- a) agenty (agent, agent P, agent - kandidát, agent P - kandidát),
- b) informátory (stálý informátor, stálý informátor P),
- c) rezidenty.

V úvodu směrnice se dočteme, co pojem agent vlastně představoval. „Agent je cizí slovo. Znamená: jednající, tj. ten, kdo jedná, resp. je jednáním pověřen. Každý z orgánů služby jest vlastně čl. státně-bezpečnostním agentem. Slovo nemá hanlivého významu.“¹⁰ Agent byl vědomým a písemně nebo jinou formou zavázaným spolupracovníkem státně-bezpečnostní služby. Jednalo se o stálého a spolehlivého spolupracovníka, který působil v nepřátelském prostředí nebo v prostředí, kde se nepřátelské jednotky soustředily. Agent zpravidla požíval důvěry nepřítele. Další podrobnější dělení agentů rozlišovalo agenty na typy „Agent“, „Agent P“, „Agent-kandidát“ a „Agent P - kandidát“.

Agent (A) byl osvědčený spolupracovník, který bezpochyby splnil veškeré příkazy Státní bezpečnosti. Jednal vždy ukázněně, spolehlivě a z vnitřního přesvědčení. Agent P (AP) se od agenta lišil tím, že jednal z jiných než ideologických pohnutek. Agent - kandidát (AK) nebyl zcela osvědčený spolupracovník a bylo třeba jej ještě vyzkoušet. Agent P - kandidát byl nedostatečně prozkoušený agent P. Agentem (A) či agentem P (AP) se kandidát mohl stát, teprve až si ho zpravodajský orgán pečlivě prověřil a prozkoušel.

Informátorem byla vázaná osoba, která pravidelně dodávala zprávy a plnila tajné příkazy. Na rozdíl od agenta nepožíval důvěry nepřítele. Informátoři se dělili na „Stálé informátory“ a „Stálé informátory P“. Stálý informátor (SI) jednal z vnitřního přesvědčení, zatímco stálý informátor P (SIP) podával informace z jiných důvodů.

¹⁰ Gula 1994; s. 6

Rezident (R) byl čestným tajným spolupracovníkem, který obsluhoval informátory. Byl jakýmsi nástupcem předchozího označení důvěrník AA.

Mimo stálé agenty, informátory a rezidenty nadále existovala kategorie příležitostných a nevázaných spolupracovníků. Tyto osoby stále nebyly považovány za součást agenturní sítě, avšak vědomě poskytovaly informace, kdykoli o ně byly požádány. Byly označovány jako poradci nebo důvěrný pramen (D).

2.1.4 Rozdělení spolupracovníků po roce 1950

O dva roky později došlo k dalším změnám v pojmenování spolupracovníků. Agenti se dělili na operativní a všeobecné. Rozdíl mezi nimi byl nepatrný. Definice se liší jen v místě působení. Operativní agent (Ao) pracoval v klíčovém bodě objektu zájmu Státní bezpečnosti, zatímco u všeobecného agenta (Av) je uvedeno pouze nepřátelské prostředí. Stejně rozdělení byli i informátoři - operativní (Io) a všeobecný (Iv). Znovu se objevil důvěrník (D). Byl ústně zavázaným spolupracovníkem, který však neměl důvěru nepříteli.

V rámci reorganizace agentury vznikl 21. listopadu 1950 přípis pro bezpečnostní kolegium ministra národní bezpečnosti. Zrušil platná označení spolupracovníků a zároveň definoval nová. Agent se lišil pouze v drobnostech. Informátor byl „(...) *spolupracovník formálně zavázaný, pravidelně obsluhovaný, který podává zprávy z objektů státně-bezpečnostního zájmu.*“¹¹ Znovu byl používán název resident. Tento typ spolupracovníka samostatně obhospodařoval několik informátorů nebo agentů. Vázací materiál i sliby byly součástí svazku residenta. Zcela novou kategorií se stal majitel konspirativního bytu (KB). Jeho bližší popis ve směrnici chyběl. Jedinou povinností bylo vést každý takový byt v agenturní evidenci.

¹¹ Gula 1994; s. 7

2.1.5 Rozdělení spolupracovníků po roce 1954

V roce 1954 došlo k organizačním změnám ve Státní bezpečnosti. V nově naplánovaných činnostech byly cítit i zásadní změny v přístupu k nepřátelským osobám a objektům. Dosud šlo o to, nepřítele naprosto zničit a zavřít do věznic nebo táborů nucených prací. Nové plány předpokládaly agenturní podchycení činností nepřítele a jejich kontrolu. V důsledku nové orientace práce vydal ministr vnitra Rudolf Barák dne 20. dubna roku 1954 tajný rozkaz č. 72 upravující práci s agenty. Součástí byla i příloha Směrnice o agenturně operativní práci.

V úvodu směrnice se dočteme o tom, co by zpravodajské orgány měly zlepšit během spolupráce s agenturou a jaké byly nejčastější nedostatky a problémy během její práce. Tyto nedostatky bylo třeba odstranit a navíc zvýšit úroveň celého zpravodajství.

Samotná agenturní síť byla rozdělena na:

- a) agenty,
- b) informátory,
- c) rezidenty,
- d) držitele konspiračních a propůjčených schůzkových bytů.

Nejschopnějším tajným spolupracovníkem se stal agent. Mohl proniknout do nepřátelského prostoru a následně jej rozpracovat. Aktivně rozpracovával zejména špiony, špionské rezidentury, sabotéry a škůdce, zrádce, podzemní organizace, rozvědné orgány protivníka a emigrantská centra. Vázání agenta proběhlo na základě jeho trestné činnosti, z vlasteneckých pohnutek i za peněžní a věcné odměny. Ovšem nejdůležitější úkoly zpracovávali téměř výhradně agenti, kteří působili z vnitřního přesvědčení. Protože bylo třeba, aby agent mohl zpravodajsky pracovat přímo u nepřítele, rekrutoval se často z řad nepřátelských organizací.

Informátor byl „(...) *tajný spolupracovník orgánů ministerstva vnitra, vázaný zpravidla na vlasteneckém základě a dávající informace o nepřátelských elementech ze svého okolí.*“¹² Informátor nejen odhaloval nepřátelské osoby, ale

¹² Gula 1994; s. 8

účastnil se i jejich rozpracování. Mohl být vázán pro speciální úkoly jako bylo odvrácení diverzních aktů, ochrana státních hranic či pátrání po protistátních zločincích. Pokud mohl informátor proniknout do nepřátelského území, byl přeřazen do kategorie agentů.

Rezident řídil skupinu informátorů. Vázán byl především z komunistů či bezpartijních, kteří byli naprosto oddáni lidově demokratickému zřízení. Kromě informátorů mohl mít ve skupině i několik agentů. Rezidenti pracovali v případech, kdy operativní pracovník měl již tak rozsáhlou síť informátorů a agentů, že nebyl schopen všechny tyto spolupracovníky obsloužit sám. Počet informátorů, které rezident obsluhoval, se obyčejně pohyboval od pěti do maximálně osmi osob. Zajímavá byla i ve směrnících zanesená podmínka, že informátora - ženu vždy musel obsluhovat rezident - žena. Operativní pracovníci přezkoumávali vzájemný vztah rezidenta a jemu podřízených informátorů a v případě špatných vztahů musel být jejich kontakt přerušen.

Kategorie propůjčeného schůzkového bytu se ve směrnících objevila vůbec poprvé. Majitelé těchto bytů museli být spolehliví a řádně prověřeni. Mezi požadavky na jejich byt patřil malý počet spolubydlících, vhodné umístění a vjezdy, vchody a východy, které zajistily konspiraci v práci. Byt či místnost byly majiteli propláceny dle smluvních podmínek.

Konspirační byty byly již v nové směrnici charakterizovány podrobněji než v té přecházející. Tyto byty byly na rozdíl od propůjčených schůzkových bytů ve vlastnictví orgánů Ministerstva vnitra. Vystupovaly pod maskou úřadu či soukromého bytu. Případný byt obývajícím občan patřil k nejspolehlivějším osobám. V konspiračních a propůjčených bytech se konaly v průměru většinou dvě až tři schůzky denně. Pokud byl byt prozrazen, byl okamžitě zrušen.

2.1.6 Rozdělení spolupracovníků po roce 1962

Další úpravy agenturně operativní práce vznikly v roce 1962. Stalo se tak po důkladné analýze všech pracovních postupů Státní bezpečnosti. Směrnice pro

agenturně operativní práci státní bezpečnosti, podepsaná novým ministrem vnitra Lubomírem Štrougalem, byla vydána v květnu a v platnost vstoupila 1. června.

Kromě pravidel týkajících se samotné agenturně operativní činnosti směrnice obsahovala i úvod, který nastínil priority bezpečnostní práce, které reagovaly na změny v zahraniční politické situaci a v činnosti západních zpravodajských služeb. Byla zde také vyřešena otázka vztahu mezi Komunistickou stranou Československa a Státní bezpečností. *„Státní bezpečnost pracuje pod vedením strany a je stranou soustavně kontrolována. Všechny úkoly Státní bezpečnosti musí být chápány důsledně v duchu politické linie strany. Na každém pracovišti je nutno plně a hluboce uplatňovat vedoucí úlohu strany a leninské normy stranického života.“*¹³

Tajní spolupracovníci byli ve směrnici označeni jako důležití pomocníci v boji proti cizím rozvědkám, jejich vnitřním pomahačům a protispolečenským živlům. Jejich úkolem bylo vyhledávat, rozpracovávat, dokumentovat, odhalovat protistátní činnost a zamezovat jí. Jejich rozdělení korespondovalo s předchozí směrnici:

- a) agenti,
- b) informátoři,
- c) rezidenti,
- d) majitelé konspiračních a propůjčených bytů.

Úkolem agentů, kteří se označovali buď A, nebo TS-A, bylo hlavně rozpracovat konkrétní případy. Jejich zpravodajství se týkalo zejména kádrových rozvědků a činnosti nepřátelských rozvědek. Místem práce byly často politické, vědecko-technické, výzvědné, ekonomické a podobné orgány v kapitalistických státech. Vázání agentů bylo převážně dobrovolné z vnitřních pohnutek. Získat agenta bylo možné i na základě jeho kompromitující činnosti, která souvisela s drobnou trestnou činností, s porušováním pracovních povinností apod.

Informátor byl veden pod značkou I nebo TS-I. Pracoval na dobrovolném základě, většinou z ideologických pohnutek. Nepracoval na rozpracování konkrétních případů, ale zejména na rozpracování důležitých objektů, ve kterých se

¹³ Žáček 2005; s. 198

soustředily nepřátelské živly např. v pohraničí. Důležité bylo, aby informátor měl rozsáhlé styky s lidmi v místech, kde bydlí a pracuje, a zároveň měl i jejich důvěru. Hlavní náplní funkce informátora bylo získávat poznatky o skrytých nepřátelských projevech a jejich iniciátorech, zjišťovat podezřelé styky vizových cizinců a nepřátelské úmysly a činnosti osob. Dle pokynů mohl také vést preventivně výchovná opatření, aby se zabránilo nepřátelským projevům, ekonomickým škodám a dalšímu rozšíření negativního vlivu nepřátelských osob. Pokud byl informátor schopen rozpracovávat konkrétní případy, byl přeřazen do kategorie agentů.

Další skupinou tajných spolupracovníků byl rezident s označením R nebo TS-R. Jednalo se o nejbližšího pomocníka, který byl zcela spolehlivý a životně zkušený spolupracovník Státní bezpečnosti. Rezident byl vybírán ze spolehlivých osvědčených osob, jakými byli např. bývalí zaměstnanci Ministerstva vnitra. Obsluhoval a řídil práci přiřazených tajných spolupracovníků, přejímal od nich písemné i ústní zprávy a ty dále předával operativnímu pracovníkovi. Zajišťoval také výchovu tajných spolupracovníků, kteří mu byli svěřeni. Malé „sítě“ řízené samotnými rezidenty se nazývaly rezidentury. Vyskytovaly se v pevných objektech a tam, kde byly horší podmínky pro pravidelnou přímou práci s tajnými spolupracovníky.

*„Konspirační byt je samostatný objekt, samostatný byt nebo jiná samostatná místnost, která byla pronajata operativní součástí pro schůzky s tajnými spolupracovníky a je jí obhospodařována.“*¹⁴ Veden byl oficiálně jako soukromý byt, úřadovna, provozovna nějakého podniku apod.

Rozšířenějším typem schůzkových míst byly propůjčené byty. Jejich držitelem byla vždy politicky spolehlivá osoba, která zaručila naprosté utajení. Vypůjčeny byly většinou na určitou denní dobu či čas. Vypůjčení bylo podloženo dohodou s majiteli nemovitosti. Byt byl každé tři měsíce prověřován, zda odpovídá požadovaným parametrům.

V konspiračních a propůjčených bytech se scházeli pouze naprosto prověřeni a zpravodajsky zkušení tajní spolupracovníci s orgány Státní bezpečnost.

¹⁴ Gula 1994; s. 11

Pro ostatní spolupracovníky byly vyčleněny jiná určená místa, která se hodila k zachování konspirace. Zákaz platil pro místa patřící komunistické straně, Národní frontě a národním výborům.

Skupina nazývaná důvěrníci nepatřila mezi tajné spolupracovníky. Jednalo se o určitou formu spojení Státní bezpečnosti a lidu. Důvěrníkem byla politicky vyspělá osoba, která byla plně oddána socialistickému zřízení. Stát se důvěrníkem mohl ten, kdo měl možnosti, schopnosti a především snahu sdělovat operativnímu orgánu informační poznatky. Práce důvěrníka se netýkala podávání přesných informací o určitých osobách či objektech, ale spíše souvisela s pozorováním prostředí. Důvěrníci osobně vysvětlovali a představovali vlastní názory na příčiny narušení výrobních a technologických procesů a podobných nepříznivých jevů v závodech, JZD, úřadech atd. Vypozorovali a následně popsali i nálady či tendence, které se šířily mezi pracujícími nepřátelskými osobami, cizinci a podobně. Občas byli využíváni i pro doplnění údajů prověřovaných osob. Jelikož se důvěrníci neřadili k tajným spolupracovníkům, nesměli být ani stejně úkolováni. Při styku s nimi byl dodržován jiný postup. „*Za důvěrníka nelze považovat příbuzenské, nebo přátelské styky operativního pracovníka ani nahodilé známosti.*“¹⁵

2.1.7 Rozdělení spolupracovníků po roce 1972

Od vydání směrnic o agenturně operativní práci v roce 1962 uplynulo deset let, než byly vydány další. V průběhu 60. let se agenturní síť začala hroutit a po Pražském jaru se téměř úplně rozpadla. Po srpnové okupaci roku 1968 a v průběhu následujícího roku se ovšem začala obnovovat, především díky silnému tlaku a podpoře Komunistické strany Československa. Na počátku 70. let, když se zdály být bezpečnostní složky ustáleny, se začaly vydávat nové služební předpisy. Ministr vnitra Radko Kaska vydal v únoru roku 1972 nový předpis Směrnice pro práci s tajnými spolupracovníky československé kontrarozvědky. Účinnosti nabyl 1. března téhož roku.

¹⁵ Gula 1994; s. 12

V úvodu Kaska (stejně jako Štrougal v předchozím služebním předpise) zhodnotil z ideologického pohledu uplynulé desetiletí, zvláště se zaměřil na období po srpnu 1968. Vyhodnotil i to, co z popsanych skutečností vyplývá pro činnost bezpečnostních složek. Zdůraznil význam hlavního boje československé kontrarozvědky, tedy boje proti špionáži a diverzní činnosti nepřátelských rozvědek. Další důležité úkoly byly odhalování antikomunistické a antisocialistické činnosti vnitřního nepřítele a její zamezování. Tyto úkoly měly být plněny s výraznou pomocí agenturní sítě.

Směrnice nařizovala seznámit s ní veškeré operativní pracovníky a zároveň je i proškolit ve lhůtě maximálně tří měsíců. Jedním z nejdůležitějších bodů bylo přehodnocení dosavadních kategorií tajných spolupracovníků. Nová byla i jejich souhrnná definice. „Československá kontrarozvědka se ve své činnosti opírá o pomoc osob, zpravidla čs. občanů, kteří jsou ochotni a mohou pomáhat kontrarozvědce při maření podvratné činnosti vnějšího a vnitřního nepřítele.“¹⁶

Nové rozdělení počítalo pouze se dvěma hlavními kategoriemi spolupracovníků kontrarozvědky. Jednalo se o:

- a) tajné spolupracovníky,
- b) důvěrníky.

Tajný spolupracovník byl vědomě získán ke konspirativní spolupráci, jež musela být veřejnosti utajena. Zadané úkoly plnil tak, že podával různé poznatky, předával informace a poskytoval další pomoc a služby, které si kontrarozvědka vyžádala. Tajný spolupracovník nejen rozpracovával trestné činnosti, ale pomáhal i při jejich prevenci. Tajní spolupracovníci byli dále rozděleni na podskupiny:

- a) agenti,
- b) rezidenti,
- c) držitelé propůjčeného bytu.

Agent byl zaúkolován vyhledáváním, rozpracováním a zdokumentováním protistátní trestné činnosti. Pokud mohl, zasazoval se i o její předcházení. Práce se týkala zejména kádrových rozvědčků, pronikání do nepřátelských organizací a jejich center. Zabýval se jak československými občany, tak i cizími státními

¹⁶ Žáček 2005; s. 211

příslušníky. Odhaloval i pokusy o narušení důležitých hospodářských, vojenských a dalších objektů, o které usilovaly nepřátelské rozvědky. Sledoval skryté nepřátelské projevy, pomáhal najít jejich iniciátory, zajišťoval informace ohledně jejich úmyslů a plánovaných činností. Osoby, které rozpracovával, většinou organizovaly či realizovaly záškodnickou a sabotážní činnost. Služby agenta se využívaly i při pátrání po hledaných osobách.

„Rezident je zvlášť vybraný, naprosto spolehlivý, životně zkušený a z hlediska kontrarozvědného odborně připravený tajný spolupracovník, který pod vedením operativního pracovníka řídí práci těch agentů, které mu k řízení svěřil operativní pracovník.“¹⁷ Změnou bylo to, že rezident zprávy nejen přejímal, ale už je i vyhodnocoval. Operativnímu pracovníkovi je tedy odevzdával až po předchozím vyhodnocení. Podílel se i na výchově agentů. Rezidenty se často stávali bývalí pracovníci Ministerstva vnitra, kteří již pracovali v občanském povolání. Mezi rezidenty se dostávali i spolehliví dostatečně zkušený a prověřený agenti, kteří ovšem nebyli pro agenturu získáni na základě kompromitujících materiálů. Rezidentury byly zřizovány zejména v objektech, kde byla pro přímé řízení agentů operativním pracovníkem ztížená situace, jelikož by snadno mohlo dojít k prozrazení. Vztahy rezidenta a jím řízených agentů byly vždy před započítím spolupráce dostatečně prozkoumány a vyhodnoceny. Agent nesměl být přímým nadřízeným rezidenta. Zkoumány byly i povahové vlastnosti a schopnosti agentů a rezidentů, přičemž rezident musel vždy jak svým vzděláním a inteligencí, tak i politickou úrovní agenta převyšovat.

„Držitel propůjčeného bytu je tajný spolupracovník zvlášť získaný s cílem propůjčení bytu či místnosti k uskutečňování konspirativních schůzek pracovníků kontrarozvědky s tajnými spolupracovníky.“¹⁸ Propůjčené a konspirační byty a místnosti byly definovány téměř shodně s předchozí směrnici. Sloužily stále výhradně ke schůzkám pouze se zcela spolehlivými osobami. Osoby nedostatečně prověřené se zvaly ke schůzkám do jiných objektů, které byly rovněž vhodné pro zachování konspirace. Konspirační byt se od propůjčeného lišil tím, že šlo

¹⁷ Gula 1994; s. 13

¹⁸ Gula 1994; s. 13

v podstatě o samostatný objekt, byt či místnost, kterou obhospodařoval přímo operativní orgán. Výběr bytu či místnosti vhodné pro konspirativní schůzky byl prováděn s ohledem na možnost realizace schůzek v naprostém utajení. Při získávání těchto objektů bylo třeba k návrhu připojit technický plán bytu a legendu pro krytí návštěv. S touto legendou byl následně vždy seznámen držitel bytu i tajní spolupracovníci, kteří se zde scházeli.

Důvěrník byl podle nové směrnice samostatnou skupinou spolupracovníka kontrarozvědky. Plnil zejména pomocné, orientační a prověřkové úkoly. S tím souviselo hlavně vyhledávání a odhalování protistátní nepřátelské činnosti. Důvěrníkem se mohl stát spolehlivý československý občan, člen Komunistické strany Československa i bezpartijní. Spolupráce probíhala dobrovolně za vzájemné důvěry. Důležitá byla ochota sdělit operativnímu orgánu poznatky informačního charakteru a případně poskytnout požadovanou pomoc a služby. Poznatky se týkaly skutečností, které poukazovaly na nepřátelskou trestnou činnost a její přípravu. Důvěrníci shromažďovali také informace ohledně zdrojů, pramenů, kanálů pronikání a šíření nepřátelské ideologie a negativních nálad. Hlásili také, pokud zjistili neobvyklý zájem určitých osob o důležité objekty, ústavy, zařízení, pracovníky a jejich činnosti. Využívání byli také při odhalování sabotáží a jejich původců.

2.1.8 Rozdělení spolupracovníků po roce 1978

Poslední směrnicí vydanou k agenturně operativní činnosti byla Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky, kterou podepsal ministr vnitra Jaromír Obzina. V platnost vstoupila 1. dubna 1978. Od předchozí směrnice se lišila minimálně. Rozdílly byly v podstatě pouze v počtu článků a ve formulacích. Dosud tedy není úplně jasný důvod, proč vůbec byla nová směrnice vydávána.

Další pouze kosmetickou změnou bylo uvedení rezidenta na prvním místě, tedy před agentem. Kromě bývalého zaměstnance Ministerstva vnitra mohl být rezidentem i bývalý voják.

Došlo však k rozšíření úkolů agenta. Podle nové směrnice byl navíc úkolován i zjišťováním a odhalováním pronikání západních organizací, monopolů a center do komunistických organizací. Agent také pronikal do kapitalistických hospodářských seskupení a institucí, aby tak zjistil případné záměry narušovat československou ekonomiku. Agent měl také pomáhat ochraňovat ozbrojené síly Varšavské smlouvy a pozitivně ovlivňovat nepřátelské prostředí.

Důvěrník měl oproti dříve navíc upozorňovat na chyby a problémy při ochraně utajovaných skutečností a případné hrozby jejich prozrazení. V části směrnice o konspiračních a propůjčených bytech přibyl odstavec, týkající se kompetencí při jejich získávání a přidělování uživatelům.

2.1.9 Rozdělení spolupracovníků po roce 1989

Ačkoliv se kvůli společenským a operativním změnám snažilo Ministerstvo vnitra koncem 80. let připravit nové směrnice, do listopadu v roce 1989 žádné vydat nestihlo. Fakticky přestaly dosavadní směrnice z roku 1978 platit s rozpadem agenturní sítě v polovině února roku 1990, ale formálně byly zrušeny až v rámci Nařízení ministra vnitra Jána Langoše č. 15 dne 28. června 1991.

2.2 Počty spolupracovníků

Zjistit zpětně přesné počty spolupracovníků je v současnosti velmi obtížné, u některých období téměř nemožné. Zejména v prvních letech po roce 1948 byla vedená evidence neúplná. Proto byl v následujících letech v každé další nové směrnici kladen velký důraz na přesnost a důkladnost při evidování tajných spolupracovníků.

Podle údajů z dubna roku 1948, které však již ve své době byly považovány za nepřesné a málo věrohodné, bylo zjištěno v pěti krajích dohromady 485 agentů. Z nich pouhá jedna třetina byla písemně vázána, případně pobírala i finanční odměny. Z celkového počtu agentů jen část podávala zprávy. Tyto zprávy navíc od sebe dělily značné časové intervaly a kvalitativně byly na nízké úrovni. Na základě

těchto informací byla provedena reorganizace v agenturně operativní činnosti Státní bezpečnosti a vzniklý tlak na zvětšení počtu tajných spolupracovníků přinesl brzy dobré výsledky. Již zprávy z června roku 1950 hovoří o 3 601 spolupracovníkovi v 18 krajích. Odměňovaných agentů vázaných písemným slibem bylo 650. Ostatní spolupracovníci patřili do kategorie informátorů. Ve všech krajích Československa se celkový počet tajných spolupracovníků pohyboval mezi 3 850 a 4 000, z nichž agentů bylo kolem 680 až 700 osob.¹⁹ Ovšem již materiály, které vznikly během prověrky na Slovensku v následujícím roce, ukázaly, že předešlé údaje byly velmi nadsazené. Zároveň se prokázalo, že kvalita práce s agenturou se nezlepšila a stále byla na velmi nedostačující úrovni.

Vedoucí funkcionáři opět zesílili tlak na operativní pracovníky. Ti byli nuceni být aktivnější v získávání nových spolupracovníků, a tak v následujícím roce počet spolupracovníků znovu vzrostl. Navýšil se zejména stav agentů, jichž bylo k 1. lednu 1952 evidováno 2 541. Informátorů bylo celkem 7 098. Dva kraje sečetly obě kategorie dohromady a vykazaly 604 osoby.²⁰ Tato čísla nejsou úplná, jednalo pouze o součty údajů z krajských velitelství. I tak je ovšem dobře vidět, jak se agenturní síť v tomto období rozvíjela a rychle se zvětšovala. Celkový počet tajných spolupracovníků byl v této době odhadován na zhruba 10 000 osob.

Než vznikla centrální evidence, vedly se zápisy jen v operativních útvech Státní bezpečnosti. Později se rozšířily na spolupracovníky v Pohraniční stráž, ve Vnitřní stráž a ve Sboru vězeňské stráže. *„V uváděných počtech chyběli spolupracovníci v táborech nucené práce, mezi vězni ve vyšetřovací vazbě a ve výkonu trestu (evidovali se od roku 1958) a zvláštnímu režimu evidence podléhali agenti rozvědky.“*²¹

Již od roku 1954 byla práce s agenturou považována alespoň částečně za uspokojivou, ačkoli se v jednotlivých složkách neustále probíral jak nedostatek spolupracovníků, tak i nízká úroveň jejich řízení a především slabé zpravodajské pronikání do důležitých nepřátelských objektů. K 1. červenci 1954 bylo registrováno všemi útvary Státní bezpečnosti 24 480 spolupracovníků, na konci

¹⁹ Kaplan 1999; s. 74

²⁰ Tamtéž; s. 74 - 75

²¹ Tamtéž; s. 76

roku dokonce 30 307. V dalším roce byl zaznamenán přírůstek o více než 7 500 agentů.²²

První pokles agentů přinesl rok 1956. Nejednalo se o zanedbatelný počet, nýbrž zhruba o 25 % spolupracovníků. Stav tedy klesl na 28 412 osob.²³ Příčinou poklesu byly politické změny, kvůli kterým někteří agenti a informátoři ukončili spolupráci. Druhým důležitým důvodem úbytku bylo vyřazení agentů, kteří neodváděli dostatečně kvalitní práci.

V dalších letech bylo dle směrnic vhodné agenturní síť rozšiřovat, ovšem ne za každou cenu. Upřednostňoval se spíše výběr kvalitnějších spolupracovníků v menším počtu před vázáním nepřehledného množství nespolehlivých a neschopných osob. Na konci komunistické éry bylo k 31. říjnu 1989 zaregistrováno Hlavní správou kontrarozvědky 1 575 agentů, 5 rezidentů, 112 konspiračních bytů, 82 propůjčených bytů a 1 292 důvěrníků. Regionální složky Státní bezpečnosti evidovali 7 250 agentů, 178 rezidentů, 794 konspiračních bytů, 538 propůjčených bytů a 7 384 důvěrníků.²⁴

2.3 Způsob práce s agenturou

Směrnice, zabývající se agenturní prací, definovaly kromě rozdělení spolupracovníků i způsob jejich výběru, získávání, vázání, samotné zpravodajské činnosti, evidence, odměňování a rozvázání spolupráce.

Směrnice z roku 1945 se agenturní činnosti věnuje okrajově a ne příliš rozsáhle. Dočteme se v ní, že při výběru spolupracovníka bylo prvotním úkolem operativního pracovníka přezkoumat jeho politickou spolehlivost. Dalšími kritickými body zkoumání byla inteligence, mlčenlivost a schopnosti k plnění určitého úkolu. Výběr spolupracovníků byl nejdříve proveden z tzv. dobrovolných osob, které pracovaly bez nároku na odměnu. Jednalo se o osoby vlastenecké, které nenáviděly nepřítele. Osoby, které spolupracovaly za materiální výhody, se vybíraly až v krajních případech.

²² Kaplan 1999; s. 77

²³ Tamtéž; s. 77

²⁴ Gula 1994; s. 15

Pro bezpečnost agentů a zachování utajení se používalo zvláštních bezpečnostních opatření. Operativní pracovníci zacházeli s agenty individuálně. V evidenci a registraci byli spolupracovníci vedeni pod krycí značkou a podepisovali se krycím jménem. Během vázání bylo třeba sepsat s agentem závazek, který obsahoval jeho osobní údaje a fotografii. Pro osobní schůzky se využívala nenápadná místa, která se často obměňovala, a pracovníci bezpečnosti na ně chodili zásadně v civilním oblečení. Zadané úkoly musely být vypracovány přesně, svědomitě a poctivě v daném termínu a formě. Pro kontrolu byl jeden a ten samý úkol zadán ještě druhému agentovi, který se s tím prvním neznal. Agenti, kteří byli propuštěni, se nadále vedli v evidenci a většinou byli sledováni a prověřováni. Možné příčiny rozvázání spolupráce však nebyly ve směrnici blíže definovány

„Při zpravodajské činnosti je velmi důležitá t. zv. dokumentace t. j. dokumentární zachycení vyskytnuvšího se případu, stadium jeho vyšetřování, opatřování potřebných důkazů, zjišťování faktů, objasnění a konečně vyřízení, jakož i zpravodajské posouzení celého konkrétního případu. Dokumentace znamená, že ve spisech je zachycena stopa určitého případu, jednotlivá operace zpravodajská, tvořící studia vyšetřování, dokazování provinění vinníka, výsledek vyšetřování a způsob nakládání s vinníkem na základě vyšetřeného materiálu, jakož i osud osoby, o které náš zpravodajský orgán projevil zájem ve smyslu negativním.“²⁵ Při vedení dokumentace byla důležitá zásada, že co není ve spise, není vůbec. Proto bylo třeba vést dokumentaci přesně a systematicky.

V Zatímní směrnici pro činnost oblastních zpravodajských odboček a poboček z roku 1946 jsou podrobněji rozpracovány definice spolupracovníků. Během výběru se dbalo i na řádné prověření minulosti potencionálního spolupracovníka a mimo jiné např. i jeho vášní a sklonů, poměru k penězům, ženám, alkoholu, hazardu... Hlavní zásadou výběru bylo mít raději méně spolupracovníků, ale dobrých a spolehlivých, než více takových, o nichž by se dalo pochybovat. Schopnosti spolupracovníka se prověřovaly tak, že mu byly zadány méně náročné úkoly, které již byly předem ověřeny z jiných zdrojů.

²⁵ Hanzlík 2003; s. 298

Směrnice také upravovala, jak bylo třeba nové a neznalé agenty zpravodajsky vyškolit. Školení zahrnovalo nejen jak má spolupracovník vykonávat zadané úkoly, ale i to, jak měl při vyslání do cizího prostředí např. maskovat své cesty pod roušku návštěvy známých, turistiky, sportovního zájezdu apod. Zakázáno měl mít u sebe jakékoli dokumenty, které by ho usvědčovaly ze zpravodajské činnosti (mapky, doklady, náčrtky atd.). Bylo třeba, aby tajný spolupracovník měl dobrou paměť, jelikož si veškeré zjištěné informace musel zapamatovat. Nesměl si nic zapisovat kromě číselných údajů, které by mohl zapomenout. I ty však musel zapisovat ve formě hotelových účtů, oddělením určitého druhu platidel apod. Pokud odesílal tajné zprávy ze zahraničí, byly tyto dopisy psány smluvenou „řečí“ (noty) nebo šiframi (tajný inkoust). Obálku házel vždy do jiné poštovní schránky.

V evidenci se spolupracovníci stále uváděli pod krycím jménem a pod evidenčním číslem. Krycí jméno se využívalo při styku tajného spolupracovníka a operativního pracovníka, evidenční číslo bylo uvedeno u zpráv předkládaných nadřízeným zpravodajským orgánům apod. Evidenční číslo mělo na začátku vždy první písmeno krycího jména (D 1234).

Odměny, které byly vypláceny, se vždy pečlivě evidovaly. Výplaty probíhaly zpravidla po splnění úkolu, bylo však možné vyplatit i zálohu. Záloha stačila vždy jen na provedení zadaného úkolu např. jízdné. Celková výše odměny závisela na cenosti zpráv. Určoval ji však vždy zpravodajský orgán.

Směrnice se věnovala i práci s agentem a důvěrníkem po splnění úkolu. Pracovník s nimi probral, jak byl úkol splněn, jaké byly nedostatky, co provedli dobře a co špatně. Tajný spolupracovník nesměl znát jména ostatních spolupracovníků, ale ani pravé jméno operativního pracovníka, se kterým se scházel.

Po prověrce agenturní činnosti na konci roku 1951 se ukázaly určité nedostatky. Práce s agenty byla shledána ne zcela systematická, početní stavy nedostatečné. Malá pozornost byla věnována výběru. Často byly ke spolupráci získány osoby, které spíše samy měly být rozpracovány jakožto nepřátelské objekty. Stávalo se také, že spolupracovníci podávali systematicky provokační informace. Nedostatky se týkaly i práce s tajnými spolupracovníky, kteří byli

získání pod pohružkou. Byly zjištěny i případy, kdy se ke spolupráci dospělo za pomoci fyzického násilí. Jako hlavní příčiny zjištěných problémů byly určeny nedodržování zásad konspirace, nedostatečná kontrola agentů a špatná připravenost na schůzky s nimi.

Ministr národní bezpečnosti Ladislav Kopřiva vydal rozkaz k dodržování nových zásad při práci s agenty. Při výběru spolupracovníků bylo třeba přihlížet ke dvěma předpokladům. Spolehlivost spolupracovníka se měřila zárukami, že určitá osoba nezradí. Vhodnost představovaly vztahy a styky navržené osoby s třídním nepřítelem. Osoba, která odpovídala daným předpokladům, byla dále rozpracovávána. Pracovník bezpečnosti ji řádně prolustroval ve všech evidenčních kartotékách, provedl ustanovku, která obsahovala dřívější činnost, politickou minulost a další informace o ní. V důležitých záležitostech se prověřovaná osoba dala sledovat a obsadila se pomocí techniky (odposlechy, cenzura pošty). Případné kompromitující materiály se nahromadily v takovém množství, aby vázané osobě bylo zcela jasné, že nemá jinou možnost než s bezpečností spolupracovat.

Tajní spolupracovníci se neustále pohybovali pod vlivem nepřátelského prostředí, proto je bylo třeba soustavně vychovávat po politické i operativní stránce. Příprava se týkala jak plnění úkolů, tak vytváření vztahu mezi pracovníkem a agentem. Nepřípustná byla jakákoli familiárnost, dávání si darů apod. Spolupracovník si musel jasně uvědomit, že pracuje pro stát a nikoliv pro jednotlivce.

Součástí rozkazu byla i část, týkající se kontroly práce tajných spolupracovníků. Prvotní kontrolou bylo zkontrolování plnění zadaných úkolů. Další kontrola byla spíše namátková a jednalo se o občasné sledování, použití techniky, odposlechy důležitých schůzek či kontrola dalším agentem nebo informátorem. Další způsob kontroly byl administrativní. Výsledkem byl řádně vedený živý agenturní svazek. Pokud se zpravodajského spolupracovníka nepodařilo utajit, byl ihned vyřazen z agenturní sítě či připraven ke klamání nepřítele. Jestliže spolupracovník odmítl další spolupráci nebo se prokázala jeho zrada, vyvedly se z toho patřičné důsledky. Prozkoumal se celý případ a (pokud nebylo možné najít jiné řešení) použil se kompromitující materiál.

Již v další směrnici vyšlé v roce 1954 se zdůraznily dosažené úspěchy, kterých se docílilo díky správné a cílevědomé práci s agenturou. Nadále bylo v plánu zvyšovat stavy tajných spolupracovníků a jejich kvality. Operativně agenturní činnost byla neustále podrobována prověrkám a kontrolám. Stejně jako předchozí směrnice se i tato vyjadřuje k provokacím. Neustále platil kategorický zákaz dávat jakékoliv provokační úkoly.

Výchovná opatření spolupracovníků měla vést k oddanosti lidově demokratickému zřízení, rozvoji a zdokonalování rozvědčných a kontrarozvědčných vlastností, čestnosti a oddanosti v práci s bezpečnostními orgány. Mezi nejčastější metody výchovy agenturních spolupracovníků patřilo vyžadování včasného a přesného plnění zadaných úkolů. Operativní pracovník se během schůzek s agenturou zajímal i o její politické názory a nálady a vyzdvihoval přednosti lidově demokratického zřízení. Projevoval péči i o osobní život spolupracovníků, čímž se prohluboval jejich vztah. Během výchovy také nesmělo dojít k žádnému náznaku hrubosti či formalismu. Zároveň ovšem musel operativní pracovník zůstat pro spolupracovníky autoritou a vyvarovat se navázání familiárních vztahů, společných pitek, návštěv doma apod. Pracovní schůzky probíhaly zhruba dvakrát až třikrát měsíčně.

Část směrnice se zabývala i přerušением styku s agenturou. Z agenturní sítě bylo třeba vyřadit dvojníky, spolupracovníky zkompromitované provokačním chováním, zcela neschopné spolupracovníky, těžce dlouhodobě nemocné spolupracovníky a ty, kteří zásadně odmítají nadále spolupracovat. Při přerušení styku se sepsala podrobná zpráva. Agent musel zároveň podepsat slib mlčenlivosti.

Ve směrnici z roku 1962 je velká část textu věnovaná ideologické propagandě. Objevují se v ní informace o tom, jak pracující lid viděl ve spolupráci se Státní bezpečností jakýsi druh seberealizace ve státní správě. Toto období bylo také dle směrnice velmi příhodné pro získávání dalších osob pro spolupráci. Bylo třeba se ovšem přizpůsobit i novým a důmyslnějším technikám a metodám práce nepřátel. *„Do agenturně operativní činnosti je nutno zavádět vědecké pracovní postupy, vycházející z důsledné analytické práce a koncepční ujasněnosti úkolů, pomocí nichž bude možno zdokonalit represivní a preventivně výchovnou práci,*

*zvýšit organizátorskou a řídicí roli náčelníků, dosahovat toho, aby práce byla vedena cílevědomě v plném souladu s potřebami politiky strany.*²⁶ Směrnice se netýkala pouze agenturně operativní práce, ale určila i požadavky na příslušníky Státní bezpečnosti, které souvisely s tvůrčím uplatňováním politické linie komunistické strany.

Nejvýznamnější část nové směrnice se zabývala výběrem osob a jejich získáváním ke spolupráci. Poté, co si operativní pracovník vybral vhodného kandidáta, předložil návrh, aby se s ním mohl osobně setkat a při té příležitosti jej přesvědčit ke spolupráci. Návrh schvaloval náčelník příslušného operativního odboru. Během toho, co byl kandidát již veden v operativní evidenci, byl soustavně podrobován různým prověrkám. Z těchto šetření vznikl tzv. prověřkový materiál. Pokud bylo uznáno, že kandidát odpovídá všem předpokladům, disponuje požadovanými vlastnostmi a schopnostmi, přistoupil operativní pracovník k získání jej ke spolupráci. Opět bylo třeba vše podložit návrhem, který schvaloval náčelník správy nebo jeho zástupce. Celá tato procedura nesměla trvat déle než šest měsíců.

Při získávání rezidenta nebo převádění agenta na informátora operativní pracovník opět vypracoval písemný návrh. Schvalován byl náčelníkem správy. Ten zároveň rozhodl o počtu rezidentem obsluhovaných tajných spolupracovníků. Tyto spolupracovníky pak osobně předal operativní pracovník a současně přítom s rezidentem probral problematiku styků, způsobu obsluhy, schůzkové činnosti a předávání zpráv.

V souvislosti s propůjčenými a konspirativními byty byly vedeny přesné časové záznamy veškerých návštěv. Zaevidováni museli být i operativní pracovníci a náčelníci. Právě náčelníci měli na starosti, aby se v bytech scházel pouze omezený počet tajných spolupracovníků.

Přísná pravidla platila i pro práci s důvěrníky. Jestliže chtěl operativní pracovník použít veřejně informace získané důvěrníkem, musel si k tomu vyžádat jeho souhlas. Jelikož styk s důvěrníky byl nepravděelný a jednalo se o volnější formu spolupráce, nebyl důvěrník zpraven o metodách operativní práce. Důvěrníci byli evidováni pouze v seznamu u náčelníka oddělení.

²⁶ Žáček 2005; s 199

Výchova tajných spolupracovníků byla stále důkladnější. V 60. letech bylo jedním z hlavních cílů, aby spolupracovníci dokázali rozlišit chybné jednání neuvědomělých občanů a trestnou činnosti vyvíjenou nepřítelem. Dalšími požadovanými vlastnostmi dobrého spolupracovníka byly ukázněnost, schopnost navázat kontakt s požadovaným objektem zájmu a zároveň si získat jeho důvěru. Dalším důležitým předpokladem pro spolupráci byla schopnost zachovat konspiraci. Tyto a jiné schopnosti a dovednosti byly neustále rozvíjeny a prohlubovány. Řízení a výchova tajných spolupracovníků měla dosáhnout jejich samostatnosti a iniciativnosti, ovšem nesměla je podněcovat za žádných okolností k provokacím. Výchovná práce operativních pracovníků Státní bezpečnosti měla být dle směrnice prováděna:

- „a) v duchu oddanosti tajných spolupracovníků k socialistickému zřízení,*
- b) ke zvyšování jejich politické bdělosti a zachování socialistické zákonnosti,*
- c) k rozvíjení a zdokonalování jejich rozvědčných i kontrarozvědčných vlastností a prohlubování konspirace v práci,*
- d) k rozvíjení takových vlastností, jako je pravdivost, čestnost, serióznost, důslednost, morální pevnost, ukázněnost.“²⁷*

Konkrétně výchova probíhala pomocí objasňování politických otázek (hlavně u spolupracovníků rozpracovávajících cizince), vyžadování včasného a přesného plnění zadaných úkolů, seznámení spolehlivých spolupracovníků s metodami a způsoby práce imperialistických rozvědek, jejich agentur a třídních nepřátel. Další výchovnou metodou byl rozbor chování tajného spolupracovníka. V rámci tohoto rozboru byly osvětleny chyby a nedostatky ve zpravodajské činnosti. Operativní pracovník poskytoval pomoc při jejich odstraňování. Tato pomoc však musela probíhat vhodnou formou, aby spolupracovníka neodradila od plnění dalších úkolů.

Směrnice zakazovala jakékoli vytváření dalších vztahů s tajnými spolupracovníky, které by mohly vést ke kompromitaci či znamenat určitý druh závazku. Nebylo možné ani provádět různé intervence ve prospěch spolupracovníků, jejich příbuzných a známých. Tajný spolupracovník byl také řízen

²⁷ Žáček 2005; s. 206

k tomu, aby nezneužíval své spolupráce se Státní bezpečností k provádění trestné činnosti, zavražďování občanů apod. Součástí řízení a výchovy spolupracovníků byla proto kontrola jejich činnosti. Zvláště podrobnému prověřování byli podrobeni spolupracovníci vázaní na základě kompromitujících materiálů.

V 60. letech otevřené represivní působení Státní bezpečnosti přecházelo k preventivnímu působení skrytému. Pomocí tajných spolupracovníků se předcházelo či zamezovalo šíření trestné činnosti. Preventivní působení se soustředilo na to:

„a) aby nepřátelské živly nemohly do protistátní činnosti zapojovat politicky nevyspělé a třídě neuvědomělé dělníky, ostatní pracující a hlavně mládež, nebo aby takové osoby byly včas vyvedeny z vlivu nepřítele;

b) aby existující ilegální skupiny se v průběhu rozpracování nerozšiřovaly a aby podle situace tajní spolupracovníci prováděli uvnitř těchto skupin rozkladnou práci;

c) aby se rozpracovávaným skupinám nebo osobám již ve stadiu přípravy zabránilo dovršení vážné trestné činnosti.“²⁸

Celkem rozsáhlá kapitola se týká konspirace, ovšem zaměřená je zejména na operativní pracovníky. V závěru je uvedena povinnost každý zjištěný případ dekonspirace řádně zanalyzovat, vyvodit z něj disciplinární důsledky a zevšeobecnit zkušenosti z něj tak, aby se znovu již neopakoval.

Agenturní síť mohla správně fungovat, pouze pokud byla dostatečně stabilní. Škodlivé vlivy měla fluktuace tajných spolupracovníků. K udržení stability přispívaly časté prověrky a další opatření, které zabraňovaly vniku nepřátelských rozvědek do agenturní sítě. Díky těmto opatřením se odhalili i takoví spolupracovníci, kteří nemohli, nebyli schopni nebo nechtěli plnit uložené úkoly. Směrnice ukládala přerušit styk a rozvázat spolupráci s takovými tajnými spolupracovníky, kteří jednali nečestně, využívali styku se Státní bezpečností k provádění trestné činnosti, zkompromitovali se provokačním chováním, byli neschopní, odmítali dále spolupracovat nebo byli dekonspirováni. K dočasnému přerušení styku docházelo z důvodů např. onemocnění, služební cesty apod. Pokud

²⁸ Žáček 2005; s. 208

doba přerušení přesáhla dva měsíce, musel o tom operativní pracovník podat písemnou zprávu náčelníkovi odboru.

V další směrnici z roku 1972 nedošlo k žádným převratným změnám. Některé záležitosti ohledně agenturně operativní práce byly více rozepsány a přesněji definovány. Zcela jasně byly rozděleny motivy, na jejichž základě se tajní spolupracovníci získávali. Jednalo se o ideové pohnutky, hmotné výhody a kompromitující okolnosti. Ideovou pohnutkou bylo myšleno „(...) *osobní přesvědčení kandidáta o nutnosti boje proti vnějšímu i vnitřnímu nepříteli vyplývající z marxisticko-leninského světového názoru, socialistického vlastenectví, odporu k imperialismu a imperialistickým válkám, nenávisť k imperialistickým rozvědkám nebo některým jejich pracovníkům, odporu k vnitřnímu nepříteli, zejména po zkušenostech z r. 1968 apod.*“²⁹ Mezi hmotné výhody patřil pravidelný plat, hmotné zajištění rodiny, vklady určených částek na vkladní knížku, cílové prémie apod. Kompromitující okolnosti se týkaly především činností v rozporu se zákonem nebo s veřejným míněním. Nejčastěji se jednalo o činy nižší společenské nebezpečnosti. Kompromitující materiály byly také občas „vyráběny“ samotnou Státní bezpečností. Jednalo se například o podsouvání dopisů, návštěva agentů - provokatérů, zasílání ilegálních tiskovin apod. Tyto praktiky se využívaly zejména krátce po roce 1948, později se od nich spíše upouštělo.

Žádný z motivů vázání nebyl pokládán za přednostní. Vždy musela platit zásada o dobrovolnosti spolupráce ze strany kandidáta. Ovšem u spolupracovníka získaného na základě kompromitujících materiálů se jednalo o dobrovolnost značně diskutabilní. Dle směrnice měl kandidát možnost porovnat, zda je pro něj výhodnější spolupráce se Státní bezpečností než důsledky použití kompromitujících materiálů. Jestliže se kandidát odmítl zavázat ke spolupráci, rozhodl náčelník s příslušnou pravomocí, zda a jakým způsobem se kompromitujících materiálů využije.

Nově se spolupráce ukončovala také s těmi tajnými spolupracovníky, kteří splnili úkol a nešlo je k dalším využít, kteří byli smlouvou zavázáni na dobu

²⁹ Žáček 2005; s. 217

určitou, neosvědčili se či nesplnili předpoklady, byli ustanoveni do vyšší politické nebo státní funkce.

Další dokumenty upravující agenturně operativní práci byly v zásadě téměř totožné se Směrnicí pro práci s tajnými spolupracovníky československé kontrarozvědky z roku 1972.

3 VYŠLÉ PUBLIKACE

Do roku 1989 patřila k vydavatelskému životu cenzura. Nebylo možné vydávat jakékoli publikace, které se týkaly tajných spolupracovníků Státní bezpečnosti, sledování občanů, agentury jako celku či činnosti Státní bezpečnosti vůbec. Pokud již kniha týkající se této problematiky vyšla, byla vždy ideologicky nezávadná a předem cenzurovaná orgány k tomu určenými.

Za komunistické vlády vycházely publikace týkající se agenturně operativní práce hlavně pro studijní účely Vysoké školy SNB, resp. Fakulty Státní bezpečnosti. Zde také vzniklo značné množství diplomových prací týkajících se našeho tématu např. Proces budování a formování vlivové agentury k působení v protestantských církvích od autora K. Tučka z roku 1983.

Po převratu začalo vycházet velké množství knih spojených s celou komunistickou ideologií. Jednou součástí tohoto rozsáhlého tématu je i činnost bezpečnostních složek. Se vznikem nových vydavatelství souvisela také možnost vydávání více knih od více autorů. Publikovat mohli i autoři dosud zakázaní či silně cenzurovaní.

Pokud bychom měli zanalyzovat veškeré publikace související s komunismem, vydalo by to na další velmi tlustou knihu. Zaměřila jsem se tedy na monografie a sborníky, které se přímo dotýkají agenturně operativní činnosti. Soustředila jsem se na ta díla, která přibližují zejména činnost jednotlivých určitých agentů nebo jednotlivých rozpracovávaných objektů.³⁰

3.1 Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu

Nejrozsáhlejší publikační činnost ohledně agentury vyvinul Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. V jeho nakladatelství vzniklo

³⁰ Bibliografické citace všech dále uvedených publikací jsou uvedeny v příloze č. 5

několik edic. Jedna z nejvýznamnějších je edice Svědectví. V jejím rámci vyšlo 9 publikací. Další velkou skupinu knih tvoří edice Sešity. Sešitů vyšlo již 16 svazků. Prozatím poslední je z roku 2007. Od roku 1994 vydává úřad (do roku 1995 Úřad pro dokumentaci a vyšetřování činnosti Státní bezpečnosti) sborníky Securitas imperii. Dosud již vyšlo 14 svazků.

3.1.1 Z edice Svědectví

Karel Lešanovský - Se štítem a na štítě (2000)

Karel Lešanovský v knize popisuje, jak byl za komunismu perzekuován skauting v Československu. Jedná se o jakousi dokumentaci soudní perzekuce skautů, funkcionářů a aktivistů včetně všech, kteří byli v duchu skautingu vychováni. Součástí útisku bylo i nasazení tajných spolupracovníků na jejich rozpracování, a proto se i o něm v knize dočteme.

František Hanzlík - Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945 - 1950 (2003)

Publikace je zaměřena na Vojenské obranné zpravodajství, jeho strukturu a organizaci, změny v ní a vliv Komunistické strany. Zaobírá se i provokacemi, nezákonnými opatřeními a metodami vyšetřování. Mého tématu se týkají zejména přílohy jako např. směrnice zabývající se obranným zpravodajstvím z let 1945 a 1946.

Jiří Zachariáš - Soudní proces s tzv. ilegálním ústředím Junáka aneb Karel Průcha a spol. (2005)

V této publikaci se autor zabývá ilegálním skautským protikomunistickým odbojem. Jsou zde rozebrány zejména skautské skupiny, rozsudky, které byly rozdány za odbojovou činnost a záhady kolem vyšetřování. Pro nás je důležitá osmá kapitola s názvem Agenti a spolupracovníci StB. Zabývá se, kdy a jak byla Státní bezpečnost zpravodajsky informována ohledně činnosti skautů. Součástí příloh jsou i záznamy ze schůzek s agenty a jimi podané zprávy.

3.1.2 Z edice Securitas imperii

V roce 1994 vyšlo první číslo sborníku Securitas imperii. Hned prvním článkem je studie Mariána Guly Vývoj typů spolupracovníků kontrarozvědky StB ve směrnicích pro agenturní práci. Studie rozebírá vývoj od roku 1948 do roku 1989.

V druhém díle publikoval Jiří Málek článek JUDr. Vlastislav Chalupa, agent StB. Jedná se o životopis, který rozebírá zejména různé akce, které Chalupa během své spolupráce realizoval. Najdeme zde i spekulace o důvodech spolupráce a zhodnocení práce. Další studií v tomto sborníku je Vývoj typologie svazků v instrukcích pro jejich evidenci od Mariána Guly a Zdeňka Vališe. Jako reakce na studii v předešlém sborníku vyšel článek Ad: Vývoj typů spolupracovníků kontrarozvědky StB ve směrnicích pro agenturní práci od Zdeňka Vališe. Rozebírá rozdělení spolupracovníků ještě před rokem 1948.

Ve sborníku č. 5 z roku 1999 najdeme úkoly agenturní sítě při rozpracovávání církevních organizace v prvním příspěvku Katolická církev přelomu 80. let v diplomových pracích příslušníků StB od Jaroslava Cuhry.

Sborník č. 7 obsahuje dva články týkající se agentury. Prvním z nich je Metamorfóza agenta A. A. Kotouse aneb Jeden z mnohých od Iva Fiedlera. Druhý je Agenturní činnosti Mileny Markové od Martina Pulce. Obě studie pojednávají o zpravodajské práci agentů.

Ve sborníku č. 8 se to články a studiiemi souvisejícími s agenturní tematikou jen hemží. Hned první příspěvek od Jiřího Bašty Agent REPO - spisovatel ve službách komunistické propagandy je v podstatě chronologický popis agenturní práce Tomáše Řezáče. Další článek, který se zabýval agenturní činností Iana Milnera, se jmenoval Agent JÁNSKÝ - Australan ve službách StB a KGB a napsal jej Petr Hrubý. Studie Generál Jan Šejna - předmět zájmu vojenské kontrarozvědky od Jana Kalouse se zajímá o druhou stranu - tedy o pronásledovaného Jana Šejnu. Prokop Tomek napsal další článek Agent LIGHT - tajný spolupracovník v britské rozvědné službě. Jedná se o podrobný popis života a zpravodajské práce Karla Zbytka s krycím jménem agent LIGHT. Agentury se týká i druhý příspěvek

Prokopa Tomka Josef Frolík - muž na nepravém místě. Frolík byl totiž po určité době operativním pracovníkem, který se staral o tajné spolupracovníky. Posledním článkem ve sborníku je Agent LEV - tajný spolupracovník v exilové ČSSD od Patrika Virknera. Týká se agenta LVA, jenž se vlastním jménem jmenoval Jaroslav Hodač.

V desátém sborníku najdeme studii Akce KNĚZ a ZAHRADNÍK od Jiřího Plachého. Pojednává o pronásledování kněze Josefa Dolisty. Článek od Oldřicha Tomka Akce JAZZ nastiňuje agenturní rozpracování Jazzové sekce Svazu hudebníků.

Securitas imperii č. 11 obsahuje mimo jiné i článek od Jiřího Plachého „Rozpracování“ duchovních litoměřické diecéze Státní bezpečností. Ve druhé části se autor věnuje rozpracování jednotlivých kněží ve farní správě litoměřické diecéze.

Sborník č. 12 obsahuje studie Amon Tomašoff – dobrodruh ve službách komunistů od Prokopa Tomka, Případ MASNA a Případ VRAŽDA od Martina Pulce a Českobratrská církev evangelická a StB v letech 1957-1967 od Petera Dinuše. Martin Pulec se v obou článcích věnuje podobným případům, ve kterých byl nasazen agent provokatér. Peter Dinuš ukazuje, jak Státní bezpečnost sledovala a rozvracela církev.

BELL aneb příběh zrádce od Petra Cajthamla je první studií ve sborníku č. 13. Pojednává o americkém zběhovi G. R. Rohrerovi. Ondřej Koutek ve své studii Akce EVROPA přibližuje vysazování tzv. nelegálů Státní bezpečností na cizí území.

V prozatím posledním sborníku č. 14 je hned první studií HRAČKA aneb osud oběti a pomocníka komunistických zpravodajských služeb od Petra Cajthamla. Popisuje život Ervína Maráka, tajného agenta Státní bezpečnosti.

Samozřejmě i v dalších článcích a studiích nalezneme zmínky či méně rozsáhlé části textů týkající se zpravodajské činnosti tajných spolupracovníků. Tyto výše uvedené však patří k těm významnějším a obsáhlejšími.

3.1.3 Z edice SEŠITY

Prokop Tomek - Dvě studie o československém vězeňství 1948 - 1989 (2000)

Tato publikace je v pořadí třetí z edice Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. Je rozdělena na dvě části. Agenturní činnosti se týká první oddíl Vývoj systému agenturní činnosti ve vězeňských zařízeních čs. komunistického režimu 1948 - 1989. Vývoj je rozdělen na období do roku 1952, 1952 až 1965, 1965 až 1968 a dobu normalizace. V přílohách jsou rozkazy ministra vnitra týkající se nedostatků v agenturně operativní práci a práce s tajnými spolupracovníky ve vyšetřovacích věznicích. Jednou z příloh je Vyhodnocení TS „Mencí“.

Jiří Plachý - Případ FRITZ. Válečný zločinec Max Rostock jako agent StB (2002)

Případ FRITZ byl pátým Sešitem. Předkládá nám životopis nacistického zločince Maxe Rostocka. Zaměřuje se zejména na jeho skrývání se před spravedlností po konci 2. světové války, následnému vydání československým úřadům, odsouzení a opětovnému propuštění z výkonu trestu. Byl vyhoštěn do Spolkové republiky Německo, odkud jako tajný agent FRITZ podával zpravodajská hlášení. Ovšem po krátké době Rostock dekonspiroval, a proto s ním Státní bezpečnost bezodkladně přerušila veškeré styky.

Patrik Benda - Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály StB v roce 1989 (2003)

V sedmém díle zmíněné edice se můžeme seznámit s evidenční podobou svazků a spisů, které vedl 9. až 12. odbor hlavní správy kontrarozvědky Sboru národní bezpečnosti. Svazky jsou uvedeny v té podobě, ve které byly v roce 1989. Jedná se zejména o materiály vnitřního zpravodajství, které představovalo preventivní i represivní činnost namířenou proti domácí a exilové opozici.

Peter Dinuš - Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB (2004)

Dílo Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB od Petera Dinuše obsahuje popis situace Českobratrské církve evangelické po roce 1948 a během normalizace. Dále jsou v knize popsány nástroje a prostředky, které využívala Státní bezpečnost. Největší část je potom věnována agenturnímu rozpracování církve, které je rozděleno na zhruba desetiletá období. Mezi nejzajímavější kapitoly patří vybrané svazky rozpracovávaných osob a spolupracovníků StB. V přílohách najdeme seznam tajných spolupracovníků, důvěrníků a kandidátů tajné spolupráce Stb, přehled svazků a spisů rozpracovávaných osob StB a seznam příslušníků StB, kteří procházejí publikací.

Prokop Tomek - Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa "Objekt Alfa" (2006)

V publikaci č. 14 ze zmíněné edice se seznámíme s tím, jak Státní bezpečnost rozpracovávala objekt ALFA - Rádio Svobodná Evropa. Agenturnímu rozpracování se věnuje zejména druhá a třetí kapitola. Dočteme se o tom, jaké kategorie spolupracovníků byly nasazeny, jaké měly úkoly a jaká byla organizace struktur Státní bezpečnosti, které byly pověřeny činností proti Rádiu Svobodná Evropa. Třetí kapitola podrobně rozepisuje vývoj agenturního rozpracování mezi léty 1952 a 1990.

3.2 Sborník Archivu bezpečnostních složek

Také Archiv bezpečnostních složek společně s Ústavem pro studium totalitních režimů vydává sborníky. Jedná se o odborné periodikum, jehož obsah se zaměřuje zejména na nejnovější historii. Vychází jednou ročně od roku 2003. Původně se až do roku 2006 jmenoval Sborník Archivu Ministerstva vnitra.

Miroslav Urbánek uveřejnil svůj článek Správa sledování Ministerstva vnitra v letech 1948-89 (Stručný nástin organizačního vývoje) ve sborníku č. 3/2005. Ve studii je popsán i podíl tajných spolupracovníků na sledování osob

a objektů. Ve stejném čísle vyšel i článek Hlavní správa vojenské kontrarozvědky - III. správa SNB a zpřístupňování dokumentů vzniklých její činností v souladu se zákonem č. 107/2002 Sb. od Jitky Pourové. V článku jsou popsány změny, které vznikly spolu se schválením zákona č. 107/2002 Sb.

Studii Profesionální lháři (Aktivní opatření čs. rozvědky do srpna 1968) najdeme v čísle 4/2006. Petr Cajthaml v ní pojednává o aktivním opatření jako jedné z forem komunistických zpravodajských služeb. Objevují se zde i informace o zapojení tajných spolupracovníků do realizace aktivních opatření.

V čísle 5/2007 publikoval Prokop Tomek článek Arnold Keilberth, novinář a spolupracovník Státní bezpečnosti. Jedná se o portrét jednoho z tajných spolupracovníků, který ve své zpravodajské činnosti určitým způsobem vynikal.

3.3 Další publikace zabývající se agenturní sítí Státní bezpečnosti, sledovanými objekty či akcemi Státní bezpečnosti, při nichž bylo využito tajných spolupracovníků³¹

Josef Frolík - Špion vypovídá (1990)

V knize jednoho z nejdůležitějších přeběhlíků ze Státní bezpečnosti do západní rozvědky je beletristickou formou popsáno, jak fungovala práce uvnitř Ministerstva národní bezpečnosti, spolupráce s agenty i osobní poznatky o pracovních Státní bezpečnosti. Agentů přímo se týká několik samostatných kapitol. Mezi jednu z nejzajímavějších patří kapitola Agent Roy-Igl, která popisuje spolupráci s agentem-dublařem. V přílohách najdeme slovníček zkratk a výrazů ze žargonu Státní bezpečnosti a organizace jednotlivých součástí Federálního ministerstva vnitra Československé republiky včetně funkční náplně.

Ladislav Bittman - Špionážní oprátky (1992)

Ladislav Bittman se ve své knize snažil o zprostředkování realistického vhledu do prostředí československé špionáže. Charakterizuje i příslušníky Státní

³¹ Publikace jsou seřazeny podle roku vydání od nejstarší po nejnovější

bezpečnosti, jejich spolupracovníky a různé jednotlivé případy. Knihu napsal podle svých vlastních vzpomínek a útržkovitých poznámek.

Martin Pečenka a kol. - Encyklopedie špionáže (1993)

Publikace kolektivu autorů podává stručné definice a vysvětlení nejužívanějších pojmů ze zpravodajských služeb. Jsou zde vysvětleny jak metody práce, druhy pracovníků a další související záležitosti. Od ostatních podobných publikací se Encyklopedie špionáže liší tím, že je v knize uvedeno i množství krátkých životopisů tajných spolupracovníků a popisy různých akcí, které organizovala Státní bezpečnost či zahraniční zpravodajské služby. Součástí příloh jsou i směrnice o kontrarozvědné práci a agentuře Státní bezpečnosti.

Zdena Salivarová - Osočení: dopisy lidí ze seznamu (1993)

Zdena Salivarová - Osočení: pravdivé příběhy lidí z „Cibulkova seznamu“ (2000)

Obě publikace obsahují příběhy několika stovek lidí, kteří byli uvedeni jako spolupracovníci Státní bezpečnosti. Sama autorka, která texty vybrala a uspořádala, byla zaregistrována jako spolupracovnice v roce 1958. Díky soudnímu rozhodnutí dosáhla vymazání ze seznamu, který zveřejnilo Ministerstvo vnitra.

Jaroslav Cuhra, Václav Veber - Za svobodu a demokracii. I (1999)

Sborník Za svobodu a demokracii je rozdělen na tři části - Padesátá léta a třetí odboj, Disent a protikomunistická opozice a Zprávy, informace, recenze. S agenturou jsou spojeny např. články Církev v ČSSR v letech 1948 - 1960. Perzekuce, odboj, kolaborace od Václava Vaška a Metody Státní bezpečnosti na likvidaci třetího odboje v letech 1948 - 1953.

Karel Kaplan - Nebezpečná bezpečnost (1999)

Velmi známá kniha s podtitulem Státní bezpečnost 1948 - 1956 zkoumá stavy, organizaci a činnost Státní bezpečnosti v uvedených letech a vztah justice, komunistické strany a Státní bezpečnost. V kapitole zabývající se činností StB

najdeme informace ohledně kontrarozvědky a agenturně operativní činnosti. V přílohách jsou mimo jiné i svědectví účastníků a iniciátorů provokací apod.

John Bok, Přemysl Vachalovský - KATO: Příběh opravdového člověka (2000)

Knihy se zabývá vztahem mezi Janem Kavanem a Státní bezpečností na konci 60. let a na počátku let 70. Publikace je částečným přetištěním agenturního svazku Jana Kavana. Dočteme se o dosud neobjasněných tajemstvích, které se týkají možné, dle některých náznaků nevědomé, spolupráce s kontrarozvědkou Státní bezpečnosti.

Pavel Žáček - Přísně tajné (2001)

Knihy s podnázvem Státní bezpečnost za normalizace: vybrané směrnice a metodické pokyny politické policie z let 1978 - 1989 obsahuje vybrané směrnice a metodické pokyny Státní bezpečnosti z období mezi roky 1978 až 1989. Najdeme zde i směrnice týkající se agenturně operativní práce.

Luděk Navara - Smrt si říká Tutter: nacistický vrah ve službách StB (2002)

V knize je popsán životní příběh Kurta Wenera Tuttera. Za 2. světové války spolupracoval během jedné z množství krvavých akcí nacistů na konci války. Podílel se na vypálení osady Ploština. Po válce byl sice odsouzen, ale záhy byl opět propuštěn a vyslán do SRN jako tajný spolupracovník Státní bezpečnosti.

Karel Pacner - Československo ve zvláštních službách; díl III. 1945 - 1961 (2002)

Publikace Československo ve zvláštních službách vyšla ve čtyřech dílech. Třetí díl je zaměřena na dobu od konce války do roku 1961. Kapitoly knihy jsou dále rozděleny na ještě menší časové úseky. Každá kapitola mapuje určité akce, které organizovala Státní bezpečnost. Součástí kapitol jsou také příběhy tajných spolupracovníků.

Bořivoj Čelovský - Moje střetnutí s rozvědkou StB (2003)

Historik Bořivoj Čelovský popisuje, jak se účastnil zahraničního odboje proti československým komunistům. Za svého pobytu v Kanadě spolupracoval se Státní bezpečností, ale zároveň i s kanadskou rozvědkou. Součástí knihy jsou i zprávy rezidentur, záznamy o schůzkách a rozhovorem a další různé přílohy.

Petr Blažek - Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968 - 1989 (2005)

Jedná se o sborník prací od 17 českých i zahraničních autorů. V jednotlivých studiích a článcích jsou řešeny otázky z dějin opozice proti komunistickému režimu v tehdejším Československu. Na agenturně operativní činnost je zaměřen článek od Pavla Žáčka „Ostrá zbraň“ Státní bezpečnosti. Práce rozebírá spolupracovníky StB ve směrnicích z let 1947 až 1989.

Bořivoj Čelovský - Slova do větru – www.celovsky.cz (2006)

Publikace obsahuje články, které Bořivoj Čelovský zveřejnil na svých internetových stránkách. Nejrozsáhlejší texty jsou reprodukce archivních dokumentů, které zahrnují osobní svazky vedené Státní bezpečností k prof. Křenovi a Vojtěchu Filipovi (s krycím jménem agent Falmer). Další obsah tvoří např. materiály o zrušení komunistické tajné policie a seznam příslušníků Státní bezpečnosti.

Radek Schovánek - Svazek Dialog: StB versus Pavel Kohout (2006)

Publikace se týká svazku, který vedla Státní bezpečnost v letech 1969 až 1989 na Pavla Kohouta. Šlo o jeden z nerozsáhlejších materiálů tohoto typu, jelikož obsahoval více než 7 000 stran. Editor Radek Schovánek svým zpracováním Kohoutova svazku vyobrazil, jak fungovalo zpravodajství Státní bezpečnosti a jak vypadala agenturní síť. Součástí knihy jsou i fotografie a další přílohy.

Marie Rút Křížková - Svědectví, které nemohlo být vyřčeno (2007)

Rukopis knihy vznikl mezi roky 1977 a 1979, ovšem jeho vydání bylo zakázáno a kolovalo pouze několik pŕepisů v samizdatu. Oficiálně vyšel až v roce 2007. Jedná se o svědectví autorky o jejím pronásledování, vyslychání a dalších praktikách Státní bezpečnosti. V knize najdeme i několik dobových dokumentů, záznamy ze spisů apod.

Petr Placák - Fízl (2007)

Knih Fízl není striktně odborná publikace, jedná se spíše o obsáhlejší esej. Představuje základní činnost a fungování operativy tajné policie Státní bezpečnosti. Vše je vyobrazeno na konkrétním příběhu. První část díla vychází ze záznamů ve spisu Fagot, který vedla Státní bezpečnost v letech 1982 až 1985. Chronologicky seřazené záznamy jsou konfrontovány s komentáři autora. Druhá část je zaměřena na konec 80. let. Jelikož byl svazek autora skartován v prosinci roku 1989, jsou jednotlivé události rekonstruovány podle vzpomínek, samizdatových článků, a dalších záznamů Státní bezpečnosti.

3.4 Noviny

Novinových článků na téma agenturně operativní činnosti vyšlo nezměrné množství. Mezi jedny z nejvýznamnějších publikovaných článků můžeme zařadit obsah Necenzurovaných novin. Nejdůležitější byly zejména rozsáhlé kompletní seznamy jmen spolupracovníků Státní bezpečnosti, které vycházely v roce 1992. Seznamy byly uveřejněny rozděleny podle jednotlivých kategorií - seznam rezidentů, držitelů propůjčeného bytu, agentů a důvěrníků. U většiny jmen je uvedeno i datum narození spolupracovníka, jeho registrační číslo a krycí jméno. V uvedeném periodiku vyšly také různé směrnice týkající se agenturně operativní práce, dále seznamy příslušníků Státní bezpečnosti a velké množství dalších článků souvisejících s komunistickou érou.

ZÁVĚR

Díky zákonu o archivnictví a spisové službě z roku 2004 je žádání o zpřístupnění i samotné zpřístupnění dokumentů jednodušší nežli dříve. Každý, kdo se o svazky vzniklé činností bývalé Státní bezpečnosti zaobírá z osobních, výzkumných či jiných důvodů, by si však měl nejdříve utřídit informace ohledně rozdělení tajných spolupracovníků, náplně jejich práce a způsobu spolupráce. Jak je vidno, v různých obdobích se vydávaly nové směrnice pro úpravu operativně agenturní činnosti a s tím souvisely i rozdíly v práci agenta v roce 1950 a např. v osmdesátých letech.

Literární tematika spojená s komunismem se stala po revoluci v roce 1989 velmi populární. Souviselo to samozřejmě s odstraněním cenzury. Ve své analýze vyšlých publikací jsem zjistila, že nejdominantnějším vydavatelem publikací o agenturní práci je Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. Jeho zásluhou vyšly a dosud vycházejí monografie a sborníky v edicích Svědectví, Securitas imperii a SEŠITY. V rámci těchto edic vyšlo zřejmě největší množství jak publikací týkajících se celkové agenturní sítě, jejího rozdělení a způsobu práce, tak i jednotlivých případů agentů, sledovacích akcí i rozpracovávaných osob a objektů. Dalším významným představitelem vydavatelů agenturní tematiky je Archiv bezpečnostních složek (dříve Archiv Ministerstva vnitra ČR). Ten každoročně vydává rozsáhlý sborník.

Mezi autory, kteří se nejvíce zabývají agenturní prací a tajnými spolupracovníky bývalé Státní bezpečnosti patří Prokop Tomek, František Hanzlík, Karel Kaplan, Karel Pacner či Pavel Žáček.

Porovnáme-li počet publikací, které se věnují určitým tajným spolupracovníkům Státní bezpečnosti, a počet těch, které zobrazují rozpracovávané osoby a objekty, dojdeme k zajímavému výsledku. Monografií, článků a studií ve sbornících o tajných agentech je téměř dvojnásobné množství než těch, které jsou o sledovaných osobách či skupinách. Knih o agenturní tematice z hlediska způsobu práce s agenturní sítí a jejího rozdělení je srovnatelné množství s počtem knih

o pronásledovaných obětech komunistické zpravodajské služby. V některých případech je obtížné určit, do které kategorie knihu zařadit. Často se jednotlivá témata prolínají a někdy byl i sám tajný spolupracovník objektem sledování.

Publikace s ústředním tématem zpravodajské agentury bývalé Státní bezpečnosti vycházejí i v současnosti. Je zajímavé, že v posledních deseti letech vyšlo dokonce víc knih vztahujících se k mému tématu než v desetiletí předchozím.

PŘÍLOHY

Seznam příloh

- Příloha č. 1 — Adresy, na nichž lze podat žádost
- Příloha č. 2 — Žádost o zpřístupnění svazků vzniklých činností bývalé StB vedených na žadatele
- Příloha č. 3 — Žádost o sdělení údajů a zpřístupnění materiálů StB (§ 5 zákona č. 107/2002 Sb.)
- Příloha č. 4 — Místa, kde se dokumenty zpřístupňují
- Příloha č. 5 — Bibliografické citace

Příloha č. 1 — Adresy, na nichž lze podat žádost

Osobně lze podat žádost na adrese:

Ministerstvo vnitra ČR

Havelkova 2 (podatelna)

130 00 Praha 3

telefon: 221 008 279

Písemně lze poslat žádost na adresu:

Ministerstvo vnitra ČR

poštovní přihrádka 21/ASU

170 34 Praha 7, Letná

Ž Á D O S T

o zpřístupnění svazků vzniklých činností bývalé StB vedených na žadatele

jméno a příjmení žadatele.....

všechna případná dřívější jména a příjmení:.....

datum a místo narození:.....

rodné číslo /pokud je/.....

adresa trvalého pobytu (včetně PSČ):.....

název krajů předchozích trvalých pobytů na území České republiky:.....

.....

státní občanství (včetně předchozích):.....

žádám podle ustanovení § 4 odst. 1 zákona č. 107/2002 Sb. o zpřístupnění svazků, záznamů a informačních výstupů vzniklých činností bývalé StB vedených na moji osobu.

.

Současně žádám, aby kopie této žádosti byla postoupena Ministerstvu obrany a Ministerstvu spravedlnosti /§ 6 odst. 1 výše uvedeného zákona/.

úředně ověřený podpis žadatele

Poznámka:

- žádost se zasílá na adresu Ministerstvo vnitra, pošt. schr. 21/ASU, 170 34 Praha 7, nebo osobně podává na adrese Odbor archiv bezpečnostních složek MV, Přípotoční 300, Praha 10, Vršovice
- další informace lze obdržet na tel. čísle 974 844 366 nebo 974 844 367, 974 844 294

Ž Á D O S T

o sdělení údajů a zpřístupnění materiálů StB /§ 5 zákona č. 107/2002 Sb./

jméno a příjmení žadatele

datum narození

adresa trvalého opobytu /včetně PSČ/

žádám podle ustanovení § 5 zákona č. 107/2002 Sb. o:

a/ sdělení, zda je zachován níže uvedený svazek s osobními údaji a o jeho následné zpřístupnění*

název instituce nebo objektu

registrační číslo svazku**

b/ sdělení, zda je níže uvedená osoba evidována jako spolupracovník StB a o následné zpřístupnění příslušného svazku*

jméno a příjmení

vsechna případná původní jména a příjmení**

krycí jméno**

registrační číslo svazku**

datum a místo narození**

rodné číslo **

adresa posledního trvalého pobytu**

státní občanství**

c/ zpřístupnění personálního spisu níže jmenovaného příslušníka StB uvedeného ve zveřejněném seznamu*

jméno a příjmení

osobní evidenční číslo

Současně žádám o postoupení kopie této žádosti Ministerstvu obrany a Ministerstvu spravedlnosti /§ 6 odst. 1 výše uvedeného zákona/

datum

úředně ověřený podpis žadatele

Poznámka:

** je-li tento údaj znám

- žádost se zasílá na adresu Ministerstvo vnitra, pošt. schr. 21/ASU, 170 34 Praha 7, nebo osobně podává na adrese Odbor archiv bezpečnostních složek MV, Přípotoční 300, Praha 10, Vršovice

- další informace lze obdržet na tel. čísle 974 844 366 **974 844 366** nebo 974 844 367, 974 844 294 **974 844 367, 974 844 294**

- v případě více požadavků lze údaje uvést v příloze opatřené podpisem žadatele

Příloha č. 4 — Místa, kde se dokumenty zpřístupňují

Centrální badatelna Havelkova

Havelkova 2, Praha 3–Žižkov

telefon: +420 221 008 210, +420 221 008 472

fax: +420 222 718 944

e-mail: badatelna.havelkova@abscrez

V této badatelně jsou k dispozici archiválie v:

- oddělení operativních svazků kontrarozvědky a vyšetřovacích spisů
- oddělení operativních svazků
- oddělení archivních fondů vojsk MV
- oddělení archivních fondů MVČSR
- oddělení archivních fondů StB

Badatelna Na Struze

Na Struze 3, Praha 1

telefon: +420 974 824 423, +420 974 824 422

fax: +420 974 824 013

e-mail: badatelna.struha@abscrez

Badatelna umožňuje prezenční studium archivních materiálů v:

- oddělení archivních fondů FMV
- oddělení archivních fondů StB

Badatelna Kanice

Kounicova 24, Brno

telefon: +420 545 227 302

fax: +420 545 227 563

V této badatelně jsou předkládány veškeré archiválie archivu.

Z edice Svědectví

HANZLÍK, František. *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945 - 1950*. Praha : Themis, 2003. 357 s. ISBN 80-7312-028-3.

LEŠANOVSKÝ, Karel. *Se štítem a na štítě : nehradili skautský slib*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2000. 279 s. ISBN 80-238-5630-8.

ZACHARIÁŠ, Jiří. *Soudní proces s tzv. ilegálním ústředím Junáka aneb Karel Průcha a spol. (1952)*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005. 271 s. Svědectví. ISBN 80-86621-12-X.

Z edice Securitas imperii

Securitas imperii 1. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování činnosti Státní bezpečnosti, 1994. 148 s. ISBN 80-85821-13-3.

Securitas imperii 5. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 1999. 343 s. ISBN 80-85821-82-6.

Securitas imperii 7. Praha : Themis, 2001. 358 s. ISBN 80-85821-93-1.

Securitas imperii 8. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2001. 279 s. ISBN 80-902885-2-9.

Securitas imperii 10. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003. 353 s. ISBN 80-86621-01-4.

Securitas imperii 11. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005. 423 s. ISBN 80-86621-16-2.

Securitas imperii 12. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005. 415 s. ISBN 80-86621-17-0.

Securitas imperii 13. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006. 212 s. ISBN 80-86621-22-7.

Securitas imperii 14. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006. 478 s. ISBN 80-86621-26-X.

Z edice SEŠITY

BENDA, Patrik. *Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003. 431 s. ISBN 80-86621-04-9.

DINUŠ, Peter. *Československá církev evangelická v agenturním rozpracování StB*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2004. 135 s. ISBN 80-8621-08-1.

PLACHÝ, Jiří. *Případ FRITZ : válečný zločinec Max Rostock jako agent StB*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2002. 111 s. ISBN 80-902885-6-1.

TOMEK, Prokop. *Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa „Objekt Alfa“*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006. 399 s. ISBN 80-86621-27-8.

TOMEK, Prokop. *Dvě studie o československém vězeňství 1948-1989*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2000. 86 s. ISBN 80-902885-0-2.

Sborník Archivu bezpečnostních složek

CAJTHAML, Petr. Profesionální lháři (Aktivní opatření čs. rozvědky do srpna 1968). In *Sborník Archivu MV*. Praha : Archiv bezpečnostních složek MV ČR, 2006. s. 9-41. ISSN 1214-4274.

POUROVÁ, Jitka Hlavní správa vojenské kontrarozvědky -III. správa SNB a zpřístupňování dokumentů vzniklých její činností v souladu se zákonem č. 107/2002 Sb. In *Sborník Archivu MV*. Praha : Odbor archivní a spisové služby MV ČR, 2005. s. 173-232. ISSN 1214-4274.

TOMEK, Prokop. Arnold Keilberth, novinář a spolupracovník Státní bezpečnosti. In *Sborník Archivu bezpečnostních složek MV*. Praha : Archiv bezpečnostních složek MV ČR, 2007. s. 233-251. ISBN 978-80-254-1126-1.

Příloha č. 5 — Bibliografické citace

URBÁNEK, Miroslav. Správa sledování Ministerstva vnitra v letech 1948-89 (Stručný nástin organizačního vývoje). In *Sborník Archivu MV*. Praha : Odbor archivní a spisové služby MV ČR, 2005. s. 173-232. ISSN 1214-4274.

Další publikace zabývající se agenturní sítí Státní bezpečnosti, sledovanými objekty či akcemi Státní bezpečnosti, při nichž bylo využito tajných spolupracovníků

BITTMAN, Ladislav. *Špionážní oprátky*. Praha : Mladá fronta, 1992. 212 s. ISBN 80-204-0266-7.

BOK, John, VACHALOVSKÝ, Přemysl. *KATO : příběh opravdového člověka*. Olomouc : J.W. Hill, 2000. 533 s. ISBN 80-86427-01-3.

CUHRA, Jaroslav, VEBER, Václav. *Za svobodu a demokraci. I : Odpor proti komunistické moci*. Praha : Karolinum, 1999. 333 s. ISBN 80-7184-794-1.

ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Moje střetnutí s rozvědkou StB*. Šenov u Ostravy : Tilia, 2003. 197 s. ISBN 80-86101-74-6.

ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Slova do větru : www.celovsky.cz*. Šenov u Ostravy : Tilia, 2006. 495 s. ISBN 80-86904-19-9 .

Svazek Dialog : StB versus Pavel Kohout : dokumenty StB z operativních svazků Dialog a Kopa. Radek Schovánek. Praha : Paseka, 2006. 395 s. ISBN 80-7185-789-0.

FROLÍK, Josef. *Špión vypovídá* . Praha : Nakladatelství agentury ORBIS, 1990. 322 s. ISBN 80-235-0004-X.

KAPLAN, Karel. *Nebezpečná bezpečnost : Státní bezpečnost 1948 - 1956*. Brno : Doplněk, 1999. 289 s. ISBN 80-7239-024-4.

KŘÍŽKOVÁ, Marie Rút. *Svědectví, které nemohlo být vysloveno*. Praha : Torst, 2007. 101 s. ISBN 978-80-7215-318-3.

NAVARA, Luděk. *Smrt si říká Tutter : nacistický vrah ve službách StB*. Brno : Host, 2002. 140 s. ISBN 80-7294-059-7.

Příloha č. 5 — Bibliografické citace

PACNER, Karel. *Československo ve zvláštních službách : Pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914 - 1989, díl III. 1945 - 1961*. Praha : Themis, 2002. 710 s. ISBN 80-7312-012-7.

PEČENKA, Martin, et al. *Encyklopedie špionáže : ze zákulisí tajných služeb, zejména Státní bezpečnosti*. Praha : Libri, 1993. 430 s. ISBN 80-901579-1-2.

PLACÁK, Petr. *Fízl*. Praha : Torst, 2007. 306 s. ISBN 978-80-7215-323-7.

SALIVAROVÁ, Zdena. *Osočení : dopisy lidí ze seznamu*. Toronto : Sixty-Eight Publishers, 1993. 584 s. ISBN 0-88781-229-5.

SALIVAROVÁ, Zdena. *Osočení : pravdivé příběhy lidí z „Cibulkova seznamu“*. Brno : Host, 2000. 417 s. ISBN 80-86055-95-7.

ŽÁČEK, Pavel. „Ostrá zbraň“ Státní bezpečnosti : Spolupracovníci StB ve směrnících pro agenturně operativní práci 1947 - 1989. In BLAŽEK, Petr. *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968 - 1989*. Praha : Dokořán, 2005. s. 180-222. ISBN 80-7363-007-9.

ŽÁČEK, Pavel. *Přísně tajné : státní bezpečnost za normalizace : vybrané směrnice a metodické pokyny politické policie z let 1978-1989*. Praha : Votobia, 2001. 269 s. ISBN 80-7220-108-5.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Použitá literatura

DINUŠ, Peter. *Československá církev evangelická v agenturním rozpracování StB*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2004. 135 s. ISBN 80-8621-08-1.

GULA, Marián. Vývoj typů spolupracovníků kontrarozvědky StB ve směrnicích pro agenturní práci. In ŽÁČEK, Pavel. *Securitas Imperii : Sborník k problematice bezpečnostních služeb*. Praha : Vydavatelství a nakladatelství MV ČR, 1994. s. 6-17. ISBN 80-85821-13-3.

HANZLÍK, František. *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945 - 1950*. Praha : Themis, 2003. 357 s. ISBN 80-7312-028-3.

KAPLAN, Karel. *Nebezpečná bezpečnost : Státní bezpečnost 1948 - 1956*. Brno : Doplněk, 1999. 290 s. ISBN 80-7239-024-4.

PEČENKA, Martin, et al. *Encyklopedie špionáže : ze zákulisí tajných služeb, zejména Státní bezpečnosti*. Praha : Libri, 1993. 430 s. ISBN 80-901579-1-2.

TOMEK, Prokop. *Dvě studie o československém vězeňství 1948-1989*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2000. 86 s. ISBN 80-902885-0-2.

Zákon č. 140/1996 Sb., o zpřístupnění svazků vzniklých činnostmi bývalé Státní bezpečnosti, s. 1464-1466 v č. 41/1996 Sbírky zákonů.

Zákon č. 107/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 140/1996 Sb., o zpřístupnění svazků vzniklých činnostmi bývalé Státní bezpečnosti, a některé další zákony, s. 2970-2974 v č. 47/2002 Sbírky zákonů.

Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, s. 9742-9781 v č. 173/2004 Sbírky zákonů.

Zákon č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích. In *ZÁKONY 2/2009 : sborník úplných znění zákonů obchodního, občanského a trestního práva a souvisejících*

předpisů platných k 1.1.2009. Český Těšín : Poradce, 2009. s. 577-629.

ISSN 1802-8276.

ŽÁČEK, Pavel. "Ostrá zbraň" Státní bezpečnosti : Spolupracovníci StB ve směrnících pro agenturně operativní práci 1947 - 1989. In BLAŽEK, Petr. *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968 - 1989.* Praha : Dokořán, 2005. s. 180-222. ISBN 80-7363-007-9.

Internetové zdroje

Archiv - červen 2008 [online]. 2005 [cit. 2008-11-28]. Dostupný z WWW:

<<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/rady/formulare/index.html#stb>>.

Archiv bezpečnostních složek [online]. 2008 [cit. 2008-11-29]. Dostupný z WWW:

<<http://www.abscr.cz/cs/provoz-badatelen>>.